

HAVLÍČKOBRODSKO

1676

Zvláštní vydání vlastivědného sborníku

HAVLÍČKOBRODSKO

Vlastivědný sborník
zvláštní vydání

Sg:	1646
Knihovna Muzea Vysočiny Havlíčkův Brod	
Př.č.	MDT
2818	

Muzeum Vysočiny
Havlíčkův Brod
příspěvková organizace

1992

ESEJ O HAVLÍČKOVĚ

Zdeněk MAHLER

*"...Kdo svůj národ miluje,
nešetří ho."
KHB*

Díla o našich vlasteneckých goliáších v souhrnu dokládají, že čím je jev zmapovanější, tím větší je jeho zastřenost. Bez ohledu na dobu a vyznání jsou rekové líčení podle nehynoucích norem bidermeieru. Poznatky brání poznání...

Přiznám, že mě při hledání významového hlediska Havlíčkova dramatu příliš nezaujala fáze, kterou moderní historiografie soustavně omílá, t.j. problematika roku 1848 a Havlíčkovo místo v ní. Naše obrození zde sice poprvé tragikomicky doplatilo na své dětinství, kontinentální revolučně - mocenský víchř náramně zatočil s bledničkovými extázemi, utěšeně líný tok národního životy byl prudce zahuštěn: zájmy a projekty drasticky roztřídily společnost - konalo se hromadné převrácení moci, majetků a charakterů. Jak známo, Havlíček, který se tak rasaně vlomil do veřejného života - s mužností až manifestovanou - se v té době kupodivu nenachází na nejradikálnějším křídle: tento borec útočil proti radikálům neméně prudce než proti feudální Vídni. Historická věda na tento paradox nasazuje osvědčenou formuli - vyřídí Havlíčkovo stanovisko jakožto výraz smýšlení středostavovské buržoazie. Budiž; snad jen abychom dodali, že v rozhodování a postojích člověka se neprosazuje pouze to, jaké smýšlení vyznává, ale i to, jaký je - a takové faktory jako charakter či individuální psychologie se svými imperativy či averzemi u Havlíčka, jenž každý společenský, tedy politický i náboženský vztah ztotožňoval s mravní sférou a morálnímu kodexu podřizoval, hrály dějinně jedinečnou roli.

Postačí snad uvést - z celé škály faktů, jež určily Havlíčkův odpor k radikálům osmačtyřicátého roku - třeba jen to, že pro osobnost vyznačující se hlubinnou opravdovostí není zanedbatelnou nešťastnou shodou, stane-li se jejím radikálním rivalem (doslova až za hrob) člověk, který má k radikalismu stejně blízko jako ke zradě - Sabina. Výtky, kterými Havlíček (až instinktivní Antisabina) pronásleduje sabinovce, mají právě tuto motivaci - neútočí na jejich program, atakuje jejich nesolidnost: "Že by pěšky k cíli nedošli? Oni by tam doletěli!" Již toto dilema by postačilo k staronové etudě o ceně charakterního protivníka a bezcharakterního stoupence. Leč tady se teprve ladí, tanec dosud nenastal...

Řeklo by se: za represe končí vývoj - je postrkován leda kalendářem, barvou doby je šedá na šedé. Co souvisí s revolucí - a tady i případná porážka - je prováděno

polarizací. Vyděšení bankrotáři despotie vyvinou potětu lekci překvapivou čínorodost a neúnávnost: soukolí mocenského mlýna dostane trojnásobné obrátky - šikany se doplní korupcí, občané jsou postaveni před podlou volbu: čest nebo život, hrdost nebo komfort - poddaný v sobě obětuje člověka, zksaní apoštolové žasnou nad obecnou lhostejností a tím víc jsou veřejnosti na obtíž - zpěněna vlastním opovržením usiluje hanebnost, aby byla důsledná - volná křesla se svůdně usmívají na ty, pro které "černožlutý ouřádek" znamená víc než sebeúcta - s přísahami poněkud prodřenými na kolenou vznikne byrokracie o to horlivější - a budiž oceněno, že čeští úředníci patřili v mocnářství k nejsvědomitějším - síť špiclů se protká sítí fízlů - odtud je ražen pojem ramifikace: dlouhodobého vyčkávaného a uhrančivého pozorování oběti - dozor neviditelný i direktní - mladičský národ žasne, na jaké lumpy už je bohat, co všechno vstává z prachu - poprvé se vynoří nutkavá příležitost k úvahám o specifické povahy zdejší komunity, k filozofování o nezřetelné a kdoví jak oprávněné hranici mezi odvahou a bláznovstvím a mezi rozvážností a zbabělostvím - tisk, jemuž je samozřejmě nadále dovoleno, aby nemlčel, je požádán, aby mluvil o jiném - duch, ten uprchlý otrok, se uváže na řetěz - a pak už se lze věnovat oblíbené místní hře na vylučování z národa...

Ovšem je tu ještě druhá stránka porevoluční éry: navzdory zlověstnému funění znejistěle vrchnosti a drakonickým opatřením, jež znovu a znovu "uzavírají" revoluci - přičemž i ta nejtupější panující Jasnost tuší, že revoluce je začátek bez konce - vyhrocuje se radikální hnutí k zoufalému pokusu o evropsky koordinovaný převrat. T.zv. májové spiknutí má ovšem už znaky utopie: čím menší kondice, tím větší ambice. Jednou z akcí, které se v Praze chystají, je i série atentátů - v seznamu vyhlášených terčů je uveden hned na druhém místě - Havlíček. Ten, který seznamu vévodil a který se o svém naplánovaném konci včas dozvěděl, t.j. Palacký, nelení a promptně o piklech spraví pana místodržícího. Zda tak učinil dvojhlase spolu s Havlíčkem, není doloženo - nicméně, když se rozpoutal rozsáhlý policejní záťah a k vybrané evropské inteligenci hoštěné v kasematech naší líbezné kotliny přibyla další kolona odsouzenců, postarala se jakási decentní ústa, aby v pražských kruzích proběhlo, že tuto parodii pobělohorské exekuce má na svědomí - Havlíček...

Nejhůř se vede boj se stíny. A tohle byl extra hutný stín: několik desítek rozsudků k trestu smrti provazem, slušná řádka doživotí, pod pětadvacet let soud nešel. Víťanů záminka k masakru zajistila patricijské Praze čtyřapůlletý stav vojenského obležení, z revoluce vyšli se ziskem právě ti, proti kterým byla namířena, éra odplaty a msty se konečně mohla rozjet naplno: výkvět intelektuální a akční potence poloviny XIX.století zčásti sedí na pevnosti, zčásti se zblázní, zčásti dovegetuje na okraji života (jen tak namátkou: Arnold bude deportován do Korutan, skončí v obecním chudobinci na Karlově - Jirgl se vrátí z vězení po dvanácti letech, ovšem pomatený, do roka zemře a jeho hrob bude do roka zapomenut - Gauč bude dožívat jako troska v Unhošti ve funkci písaře na statku - Ruppert zapadne v některé ze šumavských samot - Kampelík ještě nezáměrně skoupe řadu lidí svou konspirační mánií a stihomamem - padlý génius

Sabina, tento chlebakovský běs, skončí jako udavačský fanatik - Paul se stane konfidentem - jeho dcera - bývalá čelná vlastenka Viktorie - bude jakožto věrná společnice Boženy Němcové podávat o tomto "ženském fanfarónovi" soustavné raporty - Šafařík se pokusí o sebevraždu skokem do Vltavy - profesori Klicpera a Hamerník budou suspendováni - Chocholoušek se utrápí v Haliči - Tyl se bude protloukat s potulnou společností po českých zapadákověch - Němcová se bude dožebrať doma, Smetana v cizině - univerzitní veličina Čelakovský bude stravovat svoji vědeckou a básnickou zdatnost na sestavování slabikářů, nepřestává si zoufat z nekonečných monstrózních zásahů cenzury - jedině Palacký, který žije ve svobodné enklávě bohatství, se po naléhání své ženy a na radu tchána (jinak právního zástupce Windischgrätzova) může uchýlit ke svému ideálu, do tiché vřavy historické vědy - a jeho designovaný zeť a náš Cicero ve sněmu F.L.Rieger včas - a jak neopomenou zdůraznit jeho oddaný životopisci "se vztýčenou hlavou" - ujede do sladké Paříže, aby se věnoval studiím ve výtvarných galeriích...

Toto je tedy situace, v níž nadchází Havlíčkova hvězdná hodina, kdy pro tohoto mladička - poněkud zamilovaného do vlastního génia, a tudíž navzdory úchvatnému siláctví i značně křehkého - počíná jeho několikaletý dějinný život. Odmyslíme-li si, že nemůže mlčet, neboť se musí distancovat od neskrývaného podezření (což lze učinit nejpřesvědčivěji tím, že převezme od zmasakrovaných jejich pochodeň), odmyslíme-li si i to, že nemůže mlčet, vzat vývojem za slovo (jeho nástup ho zavazuje - kdo mluví tiše, zmlká snadněji - Havlíček nemůže odtroubit po tolika břešných apelech), nemůže mlčet, protože mu to prostě nedá: v tomto muži posedlém závazností pravdy a charakteru se pění krev a kormoutí vnitřnosti, když vidí, že opět soudí ten, kdo páchal zločiny, a vynucují se přísahy stvrzující křivá svědectví a slibuje se věrnost zradě a idiotskými zázraky se lepší oči věřícím a vládního tisku se zmocňuje rakovinná idyla a o svědomí se pomalu ví jen z doslechu a žebráckému machiavellismu se říká zdravý rozum. Slovní eskamotáž je složitá - skutečnost je prostá: zbyla před ním jediná fronta a zbyl proti ní sám. V tom, co nyní podnikne, nás nebude podmaňovat myslitelskou originalitou - nebyl a nestal se světonázorovým tvůrcem; spíše nás okouzlí jako ideální interpret - dovedl to, co viselo dozrálé ve vzduchu, vyjádřit s unikátní brizancí - ostrý vítr, který vane z jeho jadných, sršatých vět nás do dneška zajiká; nejvíce však bude fascinovat svým morálním gestem. Dějiny si totiž potrpí na formu: na historických událostech či postavách není to nejkrásnější program - ten je časem podmíněn a časem se též vyčerpá (od pravdy k omylu, od patosu k opotřebované dutosti, od krvavé vážnosti nezadržitelně až k směšnosti) - co však čarovně přetrvává, je právě osobní zdatnost a odvaha pustit se do toho (je to na pováženou, ale zdá se, že statečnost si stačí, aby byla ctností, aniž se k tomu musí zkoumat barva jejího praporu - odvaha je vždycky účtyhodná jako je zbabělost vždycky odporná - o omylu rozhoduje jeho vysoká či nízká hodnota). Žižka nám dává živější příklad ne tím, že byl náruživý kališník, ale tím, s jakou vervou, důvtipem a vytrvalostí bojoval. A Havlíček? Neharcoval se do bitev v čele ozbrojených vojáků - šel sám, kdo zbyli, zalezli. Nešermoval mečem - měl k dispozici jen slova. V sázce nebyla vykupující boží pravda, ale vlastní, jednou

provždy daný a neopakovatelný život. Neměl čáku na vítězství - pustil se do zápasu po porážce, bez šance a naděje. Jak nikdo jiný věděl přesně, že jeho vyhlídky jsou předem ztracené. Nefěšil ošidnou alternativu vnějšího úpadku či vnitřního zakrnění - tušil, že takové buď - anebo neexistuje, zpravidla se splní obojí. Až dotud byl jeden z řady - nyní někdo musel vystoupit - stal se první mezi rovnými. Jakkoli neměl sebemenší sklon k mučednictví, věděl, že podstupuje obětní funkci. Neměl však tušení, že do pohybu už se dalo cosi jiného, co bude jeho činům tvořit rámec - předznamenání, které je kruté relativizuje. Až do smrti se bude marně dohadovat, co všechno bylo ve hře, do níž vstoupil a na kterou doplatil...

Etapu, v níž se Havlíček stane Havlíčkem, je vlastně stereotypní a nudná, jak ani jinak v despecii nemůže být - člověk se utlouká na ubohostech: v rychlém sledu několika měsíců se na Havlíčkovi vystřídá pětadvacet policejné-byrokratických zákroků - načeť to řada anonymních udání (signování "Zwei Patrioten"), po nichž následují domovní a redakční prohlídky a výsledky před vojenskou komisí a přidávají se rozsudky za překročení povoleného myšlení v článcích Národních novin, jimiž se ukládá jednu důtku, podruhé pokuta, potřetí pobyt v hradčanské káznici, jindy též zabavení celého nákladu a rozmetání sazby - načeť důvěrný informátor přinese na hustě popsané manželé závažné podezření, jestli snad Havlíček nevydává noviny ve dvojím znění, což je důvod k novému šfouření a preventivním konfiskacím a k nekonečným, ospalým soudním tahačkám - pročez horliví udavači vystupňují své znepokojení až do nejhořejších míst - obracejí se se svými podáními na policejního ředitele a na pana místodržícího i k arcibiskupské Eminenci, ba dokonce si dovolí uctivě varovati i u vídeňského dvora - nechť resortní ministr zpraví přímo Franze Josefa! Zpravil - ba dokonce dlužno uvést, že postpubertální, leč nikterak se nerozptylující a velice úředně agilní Veličenstvo zatoužilo po soustavných memorandech o soustředěném sledování výše zmíněného... I dojde k tomu, že se vesele škrtá článek za článkem - a pak oblast za oblastí, kam se původně noviny směly doručovat - až se nakonec škrtne přímo pan redaktor: Havlíček je vypovězen z Prahy...

Když epilog, tak ať stojí za to! rozhodne se ten paličák a ruče si pronajme tiskárnu v Kutné Hoře a spustí takovou kanonádu, že nemá v dějinách žurnalistiky dodneška obdobu: měsíc co měsíc 412 stran "Slovana" - píše to všechno sám! A přitom vymýšlí nejrůznější manévry, jak vyzrát na cenzory, exekutory, žandarmy a soudní poslíčky, kteří si u Havlíčku podávají dveře - tento buřič dokáže zaměstnat veškerou okresní administrativu - sám si spočítá, že měl-li by být státní žalobce důsledný, musel by mu za obsah jediného čísla naměřit 26 let, 6 měsíců a 5100 zlatých pokuty - jenomže čert aby nešťastným úřadům radil: směrnice shora jsou jaksi zmatené - pan místodržitel z Prahy nařizuje nevšímat si toho kverulanta a odrovnat ho tichem jako naprostou lapálii - policejní šéf velí naopak všimát si ho maximálně, sledovat ho ve dne v noci a na každém kroku ("byl pozván do sousedních Libenic k sedláku Mojžíšovi - s největší pravděpodobností dojednávají pod rouškou zabíjačky spiknutí!") - předvolat kohokoli, kdo s Havlíčkem přijde do styku, zavést vyšetřování s každým, kdo je přihlášen k odběru "Slovana" - a do tohoto "náhodou projížděje" vpadne vídeňský

odpovědný ministr a hovoří o Havlíčkově talentu s nejvyšším uznáním, dokonce si nabádavě povzddechne: "Toho tak mít na naší straně!" - máme ho zavřít nebo do něho vrážet těžké tisíce? - a vzápětí na to je nařízena tvrdá čistka v personálu zdejšího soudu: liberály propustit, přeložit, sledovat! - co se to chystá? drží se konšelé za hlavu a do rána se hádají: dokud tady ten zavilý element bude, hrozí Kutné Hoře vojenské obležení... shora nám nepřiklepnou ani průmysl, ani úřady, ani železniční zastávku... - a tak se město štěpí: Havlíčkova tvrdošíjnost je jistě krásná, ale jeho cesta přece nemůže být cestou národa - teď nepotřebujeme exhibici, ale taktiku - nám nepomůže, sobě ublíží - nejenže zneuctil mučednickou korunu předbřeznových vlastenců, ale svým bezohledným, nerozvázným vtípkováním nadělal obrozeneckému hnutí tisíce nepřátel - podkopal úctu k úřadům světským i duchovním - ačkoli věděl, že kněží jsou nedůtklivější než vláda a že náboženství je klasickou půdou nesnášenlivosti, i do toho hnízda musel píchnout, a tak svým krajně nevhodným pamfletem "Epištolami kutnohorskými", kvůli kterým se právě koná po celé zemi od domu k domu honička, popudil i vlastenecký klerus - zkrátka pan Havlíček zbuntoval proti české myšlence koho jen mohl!...

"Leč byl tu český lid," volá kdejaký ohleduplný historik, "jenž svou jednoznačnou podporou..." Bylo tomu tak? Ano i ne. Abychom nepodléhali pojmovým šidítkům, dejme na svědectví samotného Havlíčka: "Obyčejný člověk stará se výhradně jen o svou a své rodiny obživu, vše ostatní je mu nepraktické, hračka, kaprice.. Kdož se lidu ujímáš, pro něj pracuješ anebo v nebezpečení se vydáváš, nesmíš nikdy za to očekávat, co jmenujeme v obyčejném životě vděčnosti. Pokud je všude dobře, přijmou od tebe s radostí všelijakou práci, budou tě chválit anebo v hospodě na tvé zdraví si připíjet, přijdeš-li ale na této cestě své do nebezpečí, k úrazu, neočekávej od nich nikdy pomoci anebo obětí." Zní to příliš nemilosrdné? Romantik v Havlíčkovi probudí Havlíčka realistu: "Je to věc zcela přirozená. Právě proto se ujímáme lidu, aby pokračoval ve vzdělanosti a skrze ni k lepšímu životu. Jestli se tedy ujímáš nevzdělaných, otroky, vychovaných a smýšlejících, kterak od nich očekávat chceš způsoby vzdělaných a svobodných tvorů? V přátelském uznání malého počtu svých stejně smýšlejících musíš hledat jedinou odměnu, nechceš-li být zklamán." Havlíček tedy hledá mezi přáteli - ne odměnu, ale pomoc - vyzývá je, aby v Praze nastoupili na jeho opuštěný post, svolává je na důvěrnou poradu do Českého Brodu, čeká na ně "U bílého koně" - a všechno nadarmo, nedostavil se ani jeden...

Bylo to v lednu, byla černá noc - nikdy neviděl tak jasně. Náhle pojmenuje, jak si připadá: jako Robinson, jak Sisufos, jak na poušti, jako nahý v trní, jako v předpekli - tehdy se v něm zdvihnou pochyby o účelnosti "veselého živobytí pod šibenici" - až dotud se oficiálním cejchem a leprosní izolací bavil, nyní se malomocným opravdu cítí - neskřívá svoji deziluzi, otevřela se v něm trhлина - v jeho výrocích, dopisech a článcích se ozve nový refrén: nemá to cenu, přestanu, už to dělám proti své vůli, už jim dám pokoj. Ještě půl roku povede sám se sebou polemiku: nepochybuje o své pravdě, ale o jejím smyslu - neztlumí proto hlas, přetne jej v plné síle. 14. srpna 1851

"Slovana" zastavil.

Ano, Havlíček toho nechal. V tichosti se přestěhoval do Německého Brodu, učinil několikérý pokus pronajmout si statek, aby se mohl výlučně věnovat hospodářskému podnikání - o politice se odmítl bavit, žurnalistikou je znechucen - stal se z něho pouhý soukromník. Špiclové hlásí, že uspořádal několik výletů s rodinou - nemohou se smířit s tím, že by šlo o nevinný piknik! Že ten člověk nic nedělá? To je právě podezřelé! Že mlčí? Tím hůř!

Něco visí ve vzduchu...

Cítí to všichni, každý jinak. V tajné přihrádce otcova psacího stolu leží cestovní pas - Havlíček ho odmítá použít. Je připraveno několik krycích adres - Havlíček opakuje, že dokud sedí ve vládě dr.Bach, nemusí se ničeho obávat.

Měsíce plynou v neškodném ústraní - pravda, je zde ještě jistý dozvuk: zjara Havlíček napsal stať "Proč jsem občanem?", jsou proti ní vzneseny námitky podle tiskového zákona, líčení bylo několikrát odloženo, více už je oddalovat nelze - 1.listopadu se tedy koná v Kutné Hoře porotní soud.

Kutnohorské porotní řízení se stalo jedním z nejslavnějších procesů v dějinách českého soudnictví. Do města se sjelo dva tisíce zvědavců - stoupců i fízlů. Místní posádka měla pohotovost, četnictvo tvořilo kordon kolem budovy. Havlíček - jakkoli nebyl žádný řečník - se hájil věcně a s důvtipem jemu vlastním: "Moje stať je popisem a obrazem špatné vlády - ať jest to vláda kterákoli. Je mi to divné, jak by se jen mohla naše konstituční vláda domýšlet, že by se to na ni vztahovalo. Nemluví se tam přece slůvkem o vládě rakouské. Jestliže pan státní zástupce myslí, že je vláda rakouská taková, jak v tomto článku vláda špatná poznána jest, pak ji pan státní zástupce sám viní, a ne já..." Pan návladní dr. Čermák se dopustí breptu, který málem zmaří jednání - auditorium se prohýbá smíchy - prý "Karlíček (!) Havlíček chtěl vyvolat zášť k úřednictvu!" "Jak by kdo mohl mít zášť na dobré úředníky proto, že já popisuju špatné?" pacifikuje situaci obžalovaný. "Nejsou-li ale naši úředníci špatní, proč se tedy k popisu tomu hlásí?" Porota se radí do půlnoci a pak všemi dvanácti hlasy o Havlíčkovi vyřkne: "Nevinen!" Havlíček odtud tedy vyjde i právně bezúhonný - vláda utrpěla fiasko. Říkáme-li vláda, nejde o nadsázku: ten proces zhola nebyl brán jako lokální tahačka, jeho platnost byla povýšena na spor reprezentanta občanských práv s centralistickými institucemi, zde se střetl jednotlivec kontra stát. O přelíčení existuje šest různých záznamů - již to svědčí o jeho závažnosti. Pomocí těchto vyličení - přirozeně odstíněných příslušností pisatele - možno dopodrobna onen kutnohorský den rekonstruovat. Některé jejich detaily nás nemohou nezaujmut: Havlíček - na příklad - přijel v uzavřeném kočáře a z opačné strany, než byl očekáván - hned nato se zamkl ve svém hostinském pokoji... Dr. Čermák neměl s výsledku jednání, tedy ze své porážky nikterak těžkou hlavu - byl totiž nadřazenými orgány předem ujištěn,

že v případě prohry nebudou vůči němu vyvozovány žádné služební sankce. Ačkoli dav jásal, jevil Havlíček po svém vítězství stísněnost a opět se ihned zavřel ve svém pokoji... Jednomu z těch, kteří ho provázeli, dokonce připadlo, že zvažněl jak Ježíš na hoře Olivetské... Císaři byl neprodleně podán podrobný referát - vlastně: dva referáty...

A jsme u toho, co vypadá jako logický řetěz: do měsíce bude Havlíček - ačkoli už bezmála půl roku stojí stranou, odzbrojen, ochromen, bez praktické šance a neškodný - noční eskortou odvezen do vyhnanství; způsobil to zřejmě výsledek kutnohorského soudu... Všecko klapě - až na to, že to bylo úplně jinak.

Tvrdím, že tento proslulý protivládní proces dopadl přesně tak, jak si to vláda přála. Měl vídeňskou režii. Navíc se v této tragikomedii nejednalo o proces - natož pak o Havlíčka...

Důkazy? Každý člověk si tak říkajíc píše svůj životní scénář - přičemž nesmírně záleží na tom, do jakého scénáře je sám vsazen... Po celou dobu Havlíčkova heroického novinaření probíhá o nějakou tu vrstevnici výše mocné klání. Není zjevné, a o to je urputnější. Vláda, která proplula revolučním třásákem, nemá přirozeně jinou starost, než jak se napříště před podobným tancem uchránit. Názorů jsou desítky - koncepce zhruba dvojí: mluvčí armády a policie - jak by ne! - prosazují co nejostřejší návrat ke starému absolutismu - civilně byrokratické resorty doporučují osvícenou konstituční monarchii; v očích generality za všechno může liberalismus - liberálové útrpně potřásají hlavou nad nebezpečnou nepoučitelností urozených zupáků; proti uměřené aplikaci hesla "egalité-liberté-fraternité" stojí železné vyznání "infanterie-zandarmerie-sakristie". Konkrétně řečeno: vojenští páni Windischgrätz a Khevenhüller spolu s pražským policejním presidentem Sacher-Masochem (ano, jméno tohoto rodu se za čas stane pojmem v sexuální psychiatrii) a vídeňským ministrem policie Kempenem (toto je muž, jehož jménem by mělo být označeno dotyčné desetiletí!) vedou soustředěný nápor proti takzvanému strážci právního řádu - ministru, který - považte - dosud rozhoduje ve vládě, ačkoli je o něm notoricky známo, že v osmačtyřicátém roce vystupoval jako barikádní řečník a sepisoval s advokátní výmluvností revoluční petice, v nichž se proklamovaly nejrůznější občanské svobody - od projevu a tisku a shromažďování až po rovnoprávné zastoupení stavů ve sněmu - a dokonce na koni šturmoval císařský hrad! Potíž je v tom, že právě tento přeběhlík je evidentně nejchytřejší, nejschopnější ze všech vládních údů! Kolik už na něho nastrožili léček - pan ministr je přirozeně pod soustředěným policejním dohledem - a kolikrát už je překvapil svou mazaností, pružností či nedostatkem zásad! A tak proti němu nasazují, co se jim namane, mlátí ho vším, co je po ruce - tedy i Havlíčkem... Tam, kde oni se rozhodnou noviny zakázat a Havlíčka zlomit, pokouší se pan ministr redaktora získat: přijme ho v několikéré audienci v úřadě i doma - ostatně jsou to bývalí kolegové ze sněmu (Havlíček poslancoval za Humpolecko, sice nepříliš valně: ani

jednou nevystoupil s projevem, proslul pouze svými návrhy na ukončení debaty) - projevuje starost o Havlíčkovu zdraví, doporučuje mu plicní léčebnu v Meranu - zasadí se rozsáhlou korespondencí, aby Havlíčkův list byl nadále povolen - prostřednictvím svých neméně taktických sekretářů třikrát Havlíčkovi nabízí finanční a tedy i názorovou dohodu (jednorázová suma 4.000 zlatých je zdvižena až na 6.000 zlatých, nemluvě o horentním měsíčním příjmu a vládní penzi)... Když se Havlíčka nepodaří koupit, spustí ovšem vojensko-policejní koalici nový kravál, co že je to za nemohoucnost, jestliže oni dokážou rázem umlčet celá města, zatímco nespolehlivý ministr si neumí poradit s drzým pisálkem! My jsme pro autoritu - pan ministr smolí nové tiskové zákony; my jsme pro radikální zásah - pan ministr dává přednost tomu, aby Havlíček své noviny zastavil sám...

Když se Havlíček rozhodl vydat posledního "Slovana", netušil, komu pomohl v mocenském ringu vyhrát kolo...

Divme se pak, čím se pro konzervativní kliku stala příležitost zvaná kutnohorský proces - proč formální dovětek vystupňovali v zásadní precedens! Když mířili na Havlíčka, střídali na Bacha - ale ovšem! po celou tu dobu byla řeč o panu ministru dr. Alexandru Bachovi. Havlíček se ocitl na šachovnici - nic naplat! v tom je právě fascinující lhostejnost dějin a nedoceněná podstata moci: V historii skutečně nerozhodují osobnosti - génius je zpravidla vydán na pospas těm, po kterých už v příští generaci neštětkne ani pes! Hle, jak si připravují Jeho císařskou omezenost: ministr Kempen týden co týden straší Franze Josefa havlíčkovskými historkami - každý pohyb, každý styk, každý dopis musí být podchycen, neboť objednává-li ten pekelník olej na svícení, jde zaručeně o šifru, sedí-li zticha, chystá nepochybně převrat - nepřejte si, Vaše Veličenstvo, jaká to bude paseka v Kutné Hoře!... A císař na tamní písemná hlášení (dochoval se jich balík) vlastnoručně přičiňuje závažné glosy: Tam, kde se něco semlelo, bylo zpravidla předtím ticho!

Když Havlíček stál před kutnohorským soudem, domníval se, že hraje jen o sebe a za sebe - musel hrát na vítězství, třeba Pyrrhovo, tušil, že nejde o soud, ale o past - že není hráčem, ale figurkou - že vítězství je porážka?

Proto přešlapují v císařově pokoji dvě Excelence s dvojím referátem - pan Dr. Bach počká - rozhodující partii prohrál - napřed prosím ministra Kempenu...

Kempen udělá z kutnohorské epizody (malý risk - velký zisk) otrěsnou vládní blamáž, zkázonosný vrchol hanebných rejdů, kterým je nutno kategoricky učinit přítrž - nedej bůh, aby v lednu došlo k další porotě, před kterou má Havlíček obhajovat své "Epištoly"! - k ostudě dvora by přibýlo i znevážení církevní hierarchie! Nejlépe by snad bylo, kdyby příslušný ministr - v tomto případě Dr. Bach - vypracoval návrh, jak toho Havlíčka definitivně zneškodnit...

Tak se to sluší v lepší společnosti: špinavá práce se vykoná cizíma rukama... Buď

Bach odrovná Havlíčka, nebo půjde sám...

Dne 26. listopadu si Kempen poznamená do svého privátního deníku: "Dnes padlo rozhodnutí - Bach se zlomil: zaklepal u císařových dveří s návrhem na Havlíčkovu deportaci."

Císař podepíše příkaz s jedinou výhradou: místem konfinace nemůže být Salzburg - to je příliš velké město na uhlídání. Bach tedy nabídne Brixen. (Navrhuje předhořít Alp - pásma vhodné pro léčbu TBC - vzpomínáte na Merano? je kousek odtud.)

Zbytek jsou jen prováděcí směrnice: den D = 15 prosince - z Podmokel přivelen komisař Dederer - je mu předáno 200 zlatých (z Bachova tajného fondu - jako Sustentation- und Reisekosten) a krabice doutníků s příkazem chápavě vždy respektovat požadavky deportovaného (během pěti dnů cesty roztočili o 80 zlatých 37 krejcarů více - vzešlé výlohy se diskretně doúčtují) - ve 13.00 dodá vyšehradská strážnice průvodce vybaveného teplými oděvy - v 15.00 vyjíždí z poštovního ředitelství Separatteilwagen No 536 (2 lampy, 4 polštáře) - zadržení se koná v 02.30 (podrobnou zprávu sepíše asistující německobrodský hejtmán Voith) - všichni policejní ředitelé na trase byli uvědoměni telegrafem - postupně potvrzují přípravy i průjezd - nejprve jihlavský (už svítalo, když se před městem minuly dva kočáry: v jednom jel Rieger - při návratu z Paříže se zastavil ve Vídni, aby min. předsedu Schwarzenberga ujistil svou loajalitou - bylo mu řečeno: "Nás už nezajímá, co kdo prováděl v roce čtyřicetism - podstatné je, jaký postoj prokazuje dnes!" - ubezpečen beztrápností cválá ku Praze -- v druhém kočáře se veze Havlíček do Brixenu) - pak jindřichohradecký (v zájezdní hospodě se na zapřenou konala hostina, kterou pro Havlíčka a svého syna uspořádal poté, co jim spravil polámané kolo - místní vlastenec František Dederer) - salzburský policejní šéf Le Monnier (později bude v jeho rodině jako vychovatel působit opožděný student Masaryk) provedl vzácného odsouzence po místních pamětihodnostech - atd. atd. - až v pátek v 10.30 telegrafuje z Brixenu hrabě Fünfkirchen: "De Derra und sein Freund sind glücklich angelangen..."

Když Bach podává souhrnné hlášení císaři, zajímá se Franz Josef o dojem u obyvatelstva. "Záhy setřen," odvětlí Bach úslužně. "Kolikátého máme?" táže se pak Jeho Veličenstvo. "Dvacátého devátého prosince." - "Pozitííí končí platnost oktrojované ústavy - od Nového roku nastolujeme opět absolutismus... Nepotřebujete ještě něco urychleně vyřídit? Porotní soudy už nebudou..." - "Falšíruje tu jaksi žaloba pátera Matěje Nikodýma ze Soběslavi - proti Havlíčkovi, který o něm do "Slovanu" napsal, že odmítl křtít v rodině jakéhosi čeledína, dokud nedostane zapláceno." - "Zařídte povýšení," rozhodne císař o sluhovi božím, "on už tu žalobu stáhne..." Bach by sice měl ještě jistou drobnost: "A co teď s tím Havlíčkem?" Leč o tom už raději pomlčí.

Havlíček je odložen ad acta. Stále té realitě nemůže uvěřit - konfinace bude

zajisté vbrzku odvolána - napůl je uražen, napůl se baví: když jste si mě přivezli, tak se starejte! Postarali se o patrový domek, bělá se mezi vinicemi, patří k němu dvě zahrady a letohrádek - vyměřili mu roční (roční! to ho poprvé zneklidnilo) apanáz 500 zlatých ("rakouská vláda si platí své revolucionáře!") - má služebnou - může podnikat výlety, přijímat návštěvy, korespondovat, objednat si noviny i knihy, může si dokonce pořídit zbraň - slovem: může dělat, co chce... Fešácký exil? Ovšem patří k tomu občasně přezkoumání všech rukopisů (Havlíček tráví zimu rozbořem metra lidových písní - četnictvo kroutí hlavou nad zabavenými kartičkami: jsou plné značek a cifer - pokoušejí se rozluštit ten kód), všechny dopisy se otvírají a čtou v takzvaném "černém kabinetu" v Innsbrucku (Havlíček to záhy zjistí - podle toho píše - podle toho také nutno jeho listy číst), střežení se prověřuje namátkovým poplachem (proskočí například zpráva, že internovaný se pokouší o útěk pomocí dvojníka - všechny horské a celní stanice obdrží popis - dik tomu přesně víme, jak Havlíček vypadal)... Tedy spíše zlatá klíčka. Ovšem dostal se do ní extrovert, tvor, který ztrácí harmonii, neslyší-li resonanci. Slaboch může v kleci shledat největší bezpečí, nehybný nenarazí, pasivita je odolná - dynamická nátura to snáší těžce, cholerik se rozpadá. Havlíček se cítí jako štika na suchu - vrhá se do několikaleté práce: má v plánu parodie na "Životy svatých, chystá Ruské dějiny - všechno načne, ale nic nedokončí - let ducha je poznenáhlu ochromen, pozbývá na jistotě a určitosti, v člověku se hromadí jenom žluč - týdny a měsíce odplývají... Přeruší tedy trpné vyčkávání a pošle Bachovi stížnost: žádá, aby byl aspoň přeložen do Salzburgu. Pan ministr vyhnanci ihned odpoví: nemůže vypisovat, jak se to má se Salzburgem, zato mu s potěšením sděluje, že "sobě může do Brixenu přizvat rodinu". To jistě není špatné - ovšem neznamená to být vyhnán i s rodinou? Nato se u Havlíčků objeví policejní inspektor s dotazem: opravdu pan redaktor pomýšlí na to, že by se vystěhoval do Ameriky? Tím je otevřena etapa nových úvah: jestli se nás chtějí zbavit, pak raději zvolíme Srbsko... Za čas dávají přednost Hamburku: švagr má obchod, bratr má obchod, v přístavu jsou suroviny lacinější, otevřeli bychom si tam filiálku... Proberou ještě asyl v Londýně či v Paříži. Pak náhle ty vleklé spekulace uzavřou a upnou se s nadějí k jiné možnosti: císař pán se chystá na ženitbu, mezi předepsanými radovánkami je i amnestie. Vrata věznice se nakrátko otevřou: napřed vyjdou vrazi, pak inteligenti - řada májových spiklenců dostala svobodu. "Odpustili i těm, kteří byli odsouzeni za velezradu - proč tedy ne mně, který jsem vůbec odsouzen nebyl?!" protestuje Havlíček. Vysvětlení je velice logické: "Právě proto, že jste nebyl odsouzen, nemůžete být ani omilostněni!" Ta netečnost ho ohromuje: jak je snadné vyřídít člověka! Za Krista ještě potřebovali dva trámy, kladivo a pár hřebíků - teď stačí lejstro! To tu mám zkamenět? Havlíček napíše strohou žádost, aby byl propuštěn. Zamítnutí na něho tvrdě dolehne. Neví, že v Brixenu k žádosti přiložili dobrozdání (jakkoli se konfinovaný chová chvalitebně, je s ním spojena spousta povinností - rádi by se ho zbavili) - domnívá se, že si to pokazil tím nepokorným tónem. Netuší, že i ve Vídni k žádosti zaujali příznivé stanovisko (proč by Bach či Kempen měli námitky?) - usoudil, že záporná odpověď ho má dostat na kolena: ten, na kterém bylo spácháno příkoří, se musí doprošovat! Nikdy se naštěstí nedozví, že jeho žádost narazila v Praze (byla úředně postoupena k vyjádření panu

místodržícímu) - doma ho nechtěli. A tak rozhodnut "neoustoupit, nepodlézt, neopustit korouhev českého lva!" tráví Havlíček další zimu - ukládá si spánek jako medvěd, odškrťává v kalendáři: další rok za námi - další rok ztracen... Čest holt něco stojí! Jednou se ho pětiletá Zdenka zeptá: A co je to čest? Čest je to, co si o tobě myslí ostatní - především tvoji přátelé - kteří ti rozumí... Definice je úplná, až když je zvrtná: a co si o svých přátelích myslíš ty? Za ten celý nekonečný čas ho žádný z těch božích bojovníků nenavštívil (jeho opuštěnost je někdy taková, že vstává ve čtyři ráno a pospíchá s kopců, aby zastihl dostavník, když se doslechne, že Brixenem projíždí někdo z Čech - třeba je to ten kupecký mládenec Votruba z Počátek, který tu uvízl, protože nezaplátil v hospodě), natož pak aby za něho někdo se pokusil intervenovat! Jediný, kdo se o to zasazuje, je pražský pokrývač Jaroš... Korespondence se omezila na rodinné příslušníky - divme se, že je rozporná! Je dvojí - nejen podle adresáta. To, co Havlíček píše bratru Františkovi do Německého Brodu, má převážně soukromý ráz (valnou část zabírají praktické úvahy a rady, které starší bratr uděluje kupeckému sourozenci, jehož podnikavost je poněkud překotná a roztěkaná - největší podíl v dopisech zaujímá Havlíčkova láska - včely. Havlíček včelaří na dálku několika set kilometrů: úl stojí ve Františkově brodské zahradě - jsou pojmenovány Julie, Zdena, Karel - brixenský hospodář vede přesnou evidenci, kdy dojde k rojení, který úl se musí přikrmovat, jaká v nich bude snůška - včasnými pokyny diriguje svůj mysteriózní opus...), to, co Havlíček posílal svému švagru Jarošovi do Prahy, byly takřikající listy pro veřejnost - vedle opakovaného ujištění, že se nehodlá vrátit s hanbou a zlým příkladem, ozvaly se tu i prudké odsudky stranických přátel - vedle subjektivního "nelitují" silící objektivní zklamání. Názorový posun, který je tak předznamenán, působí dodnes domobraně pracující v dějepisectví šok. To, co se tu ohlašuje, se značně přiči sladkobolnosti vlasteneckých kalendářů. Brixenské meditace se navíc neomezí na mělké hlubiny politiky: vnějším ochrnutím byl v Havlíčkovi vyvolán dosud neznámý vnitřní pohyb - reflexivní blesk šlehne dovnitř - tragické světlo spálí iluze a pahodnoty - hořká, nelitostná sonda prostoupí až k základům této vášnivé duše. Dosud jsme Havlíčka znali jako bytost antimetafyzickou, jako utilitárního praktika, který fikci zdravého rozumu stavěl proti "filozofování do povětří" - nyní před námi stojí rebel, který nahlédl za smysl lidských činů. Vše, co je absolutní, lze poznat právě opakem - měl k tomu kruté štědré příležitost. Vytvořila se v něm nová dimenze - je o ni bohatší. Jde tedy o paradoxní omyl, jestliže se dějepravci s touto inverzí - zdánlivě nehavlíčkovskou - vyrovnávají podle zásady: abychom hrdinovi neublížili, přistoupíme k amputaci... Právě díky této revoltě se Havlíček dopracuje ke svému finálnímu poznání, bude schopen vyslovit své krédo: už sto let se tomu hrůznému soudu - všichni smějeme... Ano, myslím tím jeho básnické dílo - tři proslulá, a tak školsky nepochopené brixenské skladby - onu trojvětou burleskní sonátu... Základem tohoto celku, společným jmenovatelem této stupnice je téma vlády, filosofie moci. Moc je zde představena jako určující nástroj společenských dějů - moc je ta klika, kterou se točí, když se dělají dějiny - vše ostatní jsou pentle, fábory a postroje - moc, ten odvěký ideál parazitů, by měla být v rukou nejlepších lidí - směla je v tom, že právě tyhle lidi ničím neláká... Havlíček stoupá od svých "Tyrolských elegií" - od obrazu mocenského znehodnocení

člověka, přes "Krále Lávu" - přes znehodnocení panovníka, až po "Křest svatého Vladimíra" - po mocenské znehodnocení boha - až k této makabrální vizi o absolutnosti absolutní moci! Co může být absurdnějšího, než zatčení a poprava boha? Snad už jenom to, že v sousední cele čeká stejný úděl toho, kdo se bohu rouhal - suverenita zvůle dokáže každou nelogičnost učinit logickou: moc může boha popravit, ale nesmí strpět jeho popření... Toto je Havlíčkova pravda o ústrojenství světa, jeho theatrum mundi - a aby to nebylo bráno jen jako pouhá parabola, autor svoji dějinnou filosofii výslovně podtrhne: račte si přečíst čtvrtý zpěv a opakovaný refrén v pátém! Velikost heroismu se prozrazuje tím, že chce být skryta: své infernální svědectví podá Havlíček v lidovém popěvku, jako legrační říkadlo - tímto Křtem počíná, co je na českém umění nejúžasnější: čtenář, kterému jektají zuby, se může potřhat smíchy...

Pak už snad zbývá je zmlknout: "Křest" zůstane nedopsán - po několika verších deklarace nezdolnosti ("Přislibujte si mě, vyhrožujte si mě..."), ještě týž den napadne Havlíčka cyklus "O posledních věcech člověka" - zachovají se z něho jenom dvě básně "Hrob" a "Život věčný" - oslovuje v nich sám sebe - jeho dialog se podobá žertům hrobníků z Hamleta - proč zvolil právě toto téma? Je mu třiatřicet let - chytá se pověrčivosti: co mi přinesou Kristova leta - svobodu, smrt?

Obojí: od podzimu, kdy vypravil rodinu domů (Zdenka už musila do školy, Julie se výrazně pozdravila), pohání Jaroše, aby podnikl všemožná vyjednávání: chce se z téhle díry za každou cenu dostat - hrozí se už i naděje i změny: ke všem má dojít ke střídání dozorcích úředníků - nemá stání, přechází jako bludná ovce, vysychá a pije, zpívá se trpkým tyrolským törkelen - v několika nervózních měsících vyšle padesát dopisů, polovina z toho je Julií (kde jsou ty časy, kdy tento starosvětský vladař rodiny býval tak říkajíc ženat osm hodin týdně - tohle je frekvence přímo milenecká!) - všechny s horečnou touhou vydat se konečně domů - "třeba na trakaři či pěšky!" A postrkovaný pokrývač Jaroš zatím tápe úředním labyrintem - až se prošlape na vídeňská ministerstva - až se domůže kompetentního slyšení - u dr. Bacha. "Kdepak kompetentní!" povzdychne si Bach. "Tyto pravomoce mi byly odňaty. Běžte za ministrem Kempenem. Ovšem neříkejte, že jste byl u mne, že já vás posílám..." Baron Kempen Jaroše přijal koncem března. Jaroš cituje Havlíčkovu větu, již ministr policie tu půlhodinovou audienci uzavřel: "Pište svému švagrovi, že jste se ho poctivě a statně ujal a že jste v podstatě žádného odporu nenalezl."

Mezi Kempenovým deníkovým záznamem a tímto výrokem leží tři a půl roku. Teprve po jedenačtyřiceti měsících je martyriu nasazena - - katastrofální koruna!

Ten chudák dobrá, ten "poctivý a statný" vyjednavá Jaroš - (aniž přirozeně tuší, že se pan ministr rozhodl: když už mám Havlíčka pustit, nechám si to jaksi podepsat) - vylíčí švagrovi příslib svobody co nejnadšeněji - je to jistě ohromná zpráva, a také jediná, již mu může udělat radost - neodvází se mu totiž současně sdělit, k jaké tragédii doma došlo: 16.dubna po prudkém zápalu plic podlehla Havlíčkova žena Julie své

zhoubné tuberkuloze - Jaroš raději jen napíše, že vážně onemocněla!...

6.května 1855 byl Havlíčkovi předložen protokol, v němž měl podpisem stvrdit, že se zřiká své žurnalistické i jiné veřejné činnosti a že se zavazuje věnovat se napříště pouze soukromému hospodaření.

Romeo pospíchal za Julií - nevěděl, že už je mrtvá. Podepsal.

Týž den odjel z Brixenu.

Jeho kočár a bratrova bryčka se setkají až poblíž Jihlavy, u konárovských sklárských hutí. Teprve tady mu jeho nejbližší řeknou pravdu. Hledí pak na něho s účastí: má bílé vlasy, pláče, běhá nocí v polích a křičí cosi o konci.

V čem byla příčina Havlíčkovi rychlé smrti?

Jeho internace neskončila: musel podat žádost, aby mohl navštívit hrob své ženy. 15.května ráno dorazil vlakem do Prahy. Jeho chování bylo předepsáno: nádražní policie mu odebrala pas - zaznamenala si, u koho bude ubytován - hostitel i cestující se musí přistí dopoledne pro ověření dostavit na komisařství. Pak se směl vydat na olšanský hřbitov. Jedinkrát v životě pronesl slovo "nenahraditelná".

Odtud zašel k Palackým. Žádného z pánů bohužel nezastihl - doma byla pouze Palackého dcera, mladá paní Riegrová - napsala o tom manželovi: "Havlíček nás doma navštívil. On snáší pohromu s mužnou myslí... Když odcházel, byl obzvlášť velmi srdečný. Nevypadá špatně a má prý mnohou radost z veselého dítěte."

Dohovořil s Jarošovými, že u nich Zdenka zůstane na vychování.

Prošel se po Praze: "Já tu Prahu nepoznávám, vždyť to přede mnou všechno utíká, kamarádi uhýbají se na několik kroků."

Vrátil se do Brodu.

Odstěhoval se od matky - obývá domek v bratrově zahradě - komoru s jedním oknem - služebná Anna Vědralová mu tam nosí jídlo: většinou ho najde, jak stojí v koutě, pohled má nepřítomný, často ji vůbec nevnímá. Nebo stává nad odklopeným úlem, který nese jeho jméno. Jediný člověk, s nímž se stýká, je kamarád z dětství - Václav Žák. Není to příliš povzbudivý společník - trpí paranoiou. Nicméně policejní dozor je rozšířen na oba: dvojice sledovaných prý sedí na zahradě a hraje šachy, aniž by dlouhé hodiny pohnula figurkami - na vycházky se vydávají jen pozdě večer a každý zvlášť - Žák k Pohledu, Havlíček k Rozkoši - Havlíček chodí se svým buldokem, který to všechno přežil, poznal svého pána, přihlásil se k němu - vynořují se za tmy, Havlíček

je zamračený a nevrlý - lidé se jich bojí.

Když se u Havlíčka objeví chrlení krve, doporučí prof. Hamerník a dr. Podlipský - oba jsou na indexu - lázeňskou léčbu. Policie zjištěné akutní krční tuberkulóze nevěří - vyjadřují se k tomu všechny šarže až po Kempna: ještě 27.července ukládá ministr pražskému policejnímu presidentovi - "třebaže si Havlíček svázal ruce a třebaže ho lze tím protokolem kdykoliv znemožnit" - co nejbedlivější pozorování!...

Mezitím byl Havlíček v neděli 22.června převezen do Šternberka u Slaného. Léto je sychravé, vytrvale prší. Pacient rychle hubne - nemůže polykat - mluví jen sípavě a s námahou. Píše matce - omlouvá se jí. Potřeboval by polštář. Prosí o buchtu, aby si ji mohl namáčet v mléku. Podle policejní zprávy si trpce stěžuje, že se o něj nikdo nestará. Sužuje ho chronická nespavost - posledních čtrnáct dní hledí celé noci do stropu. Prof. Hamerník mu pošle silné prášky na spaní - obsahují i morfium. 24.července Havlíček napíše dopis dr. Podlipskému (nedochoval se: podle Podlipského vyprávění si prý pacient pochvaloval, jak se jeho zdravotní stav zlepšuje - písmena slov byla nezvykle velká a roztrhaná - v jednom slově se pisatel dopustil hrubé gramatické chyby, z níž lékař odvodil, že tuberkule už dosáhly k mozku... Byl poslední dopis opravdu adresován Podlipskému? A obsahoval pouze toto?! - Nezachoval se, přesněji: byl zničen...) Když pošta odjede, Havlíček všechny ty prášky spolyká. Ráno ho najde zahradník Gerhart: Havlíček chroptí.

Dopoledne dorazil spěšným kočárem dr. Podlipský. Rychle nešťastníka naloží - celou cestu ku Praze na Havlíčka mluví - snaží se zabránit, aby se mozek odevzdával rozpadu - neustále ho burcuje k vědomí, byl zcela obluženému: pokud Havlíček ožívá, není při smyslech - chce vyskočit z vozu, pokouší se rozbít okénko, dr. Podlipský ho ze všech sil drží, nakonec ho nechá vyrazit sklo - halucinovaný se tím trochu uklidní, proud vzduchu ho chladí, má pořezanou ruku. Když v Hostivících napájejí koně, dolehne k nim z hospody zpěv - ta písnička vzbudí v nebohém poslední jasný moment: Havlíček křečovitě stiskne doktorovi paži. Pak už na něho lékař marně naléhá, marně s ním třese, zbytečně mu ukazuje, že vjíždějí do Prahy.

Agonie trvala pět dní - už se z ní neprobral. Napřed ochrnula levá polovina těla - pravici Havlíček neustále pohyboval po peřině - jako když píše a obrací listy - až do poslední chvíle. V úterý 29.července 1856 k páté hodině odpoledne zemřel.

Dál už je to známá historie: do pěti let je z Havlíčka národní svatý. Už není sám sebou - nejde o mrtvého člověka, jde o živou věc. Důležitější, než jak co bylo, je, jak to bude. Na pravdě není podstatné, že je to pravda, ale jestli je zdravá. My už se neptáme pouze, zda je něco dobré, nýbrž zda je to dobré pro nás. Ten, který byl proti jakýmkoli legendám, stane se sám legendou. První se ujal slavnostního slova velekněz světlejších zítřků a policejní konfident - Sabina. Pohádka za námi, pohádka před námi - díky tomu živ jest národ!...

Listopad 1969

C.K. DISIDENT V PODNÁJMU

Jiří G.MORAVA

Poté, co byl Karel Havlíček 22. prosince 1851 dopraven do Brixenu, tamní okresní hejtmán jej ubytoval v nejlepším pohostinství, a to v proslulém Elefantu na kraji města. Zde neměl zůstat dlouho nejen proto, že se dostal do styku se zvědavými cestujícími, zdejšími důstojníky a osobami sem poslanými za trest, ale také, že tu bylo drahé. Teprve za měsíc se podařilo pro něho najít podnájem se vším všudy přímo ve městě. Přestěhoval se tam 24. ledna 1852 a oficiálně se odtud odhlásil přesně za čtyři měsíce, kdy totiž již s ním sdílely vyhnanství i jeho žena a dcera. Všichni bydleli krátkodobě v Elefantu, až jim jeho majitel Friedrich Mayr 1. června pronajal známý domek na Kachleraustasse 1.

Jak podnájem c.k. disidenta vypadal a jak ten se v něm cítil, se české publikum dozvědělo teprve za dlouho, a to hlavně z Tůmova životopisu a Quisova vydání korespondence. Tam se nachází i snímek "domu v Brixenu v němž Havlíček bydlel", který se však ve městě, ve kterém se jeden dům v tyrolském stylu podobá druhému, bez udání adresy sotva dá nalézt. Proto o něm v jinak bohaté literatuře neexistuje zmínka. Kromě toho Tůma, jehož práce o Havlíčkovi byla po jedno století považována za směrodatnou, zaměnil jeho poslední byt u kupce Ingenuina Waitze, z něhož vyšel na svobodu, za tento první.

Když se mi v roce 1978 podařilo v Bolzanu, hlavním městě italské provincie Alto Adige, objevit neznámá úřední akta o Havlíčkově exilu v Brixenu, zjistil jsem, že ony Tůmovy "dvě modlářky", které vyhnanci v podnájmu "strojily stravu", se jmenovaly Anna a Marie Thalmannovy, že nic jiného než právě jejich skromné požadavky to byly, které ovlivnily výši jeho sustentace a že se jejich dům nacházel na "obere Griessgasse No.4". Protože jsem ve standardním díle Ignaze Madera "Brixner Häusergeschichte" žádné osoby tohoto jména nenašel, domníval jsem se, že figurovaly v hlášení okresního hejtmána jako majitelky jen z jeho prestižních či jiných důvodů. Také ono "obere" s malým "o" jsem chápal jako jeho soukromé označení, neboť Griesgasse tu byla sice registrovaná, ale o žádné "horní" či "dolní" nebyla řeč. Dům s nynějším číslem 8, ve kterém si měl Havlíček stěžovat na přemíru devocionálií a nedostatek světla, se jevil po průzkumu jako ten správný. Jednalo se o někdejší církevní majetek a do parádního pokoje nikdy nepřišlo slunce.

Ve všech knihách, které jsem o Havlíčkovi publikoval, jsem se zmiňoval o historikovi Karlu Kazbundovi, na jehož studii jsem navázal. Zemřel v roce 1982 a hned po revoluci jsem se pídil po jeho pozůstalosti. Nakonec jsem ji přece našel, a to v Historickém archivu Národního muzea, dokonce s pečlivým inventářem. Největší překvapení pro mne ovšem bylo, že ve třicátých letech slibovanou biografii Havlíčka skutečně napsal. Pro vydání tohoto monumentálního díla o 2.000 rukopisných stránkách se pokouším získat zahraničního sponzora, což je ale jiná věc. K podnájmu c.k. disidenta se zde odkazuje na jeho dopis švagru Jarošovi z 1. února 1852, který za dvanáct let poté otiskl Jan Neruda ve své "Rodinné kronice" a mně byl v exilu

nedostupný.

Havlíček píše: "Bydlím tedy v prvním poschodí nejživější ulice, jak myslím, celého města a sice úplně ve středu všech faktorů zdejšího života. Zrovna vedle mne totiž jsou masné krámy a naproti katedrální kostel a na blízku krajská vláda. Když s náležitou opatrností vstoupíte do domovních dveří (neboť zdají se býti sřízeny v zimě co past nějaká na cizí a neznámé lidi, aby upadly) a přejdete krátké nízké schody, stojíte v prvním poschodí na sínce... Ačkoli čtvery dveře najdete, nebudete přece ani chvilku v pochybnosti, které vedou ke mně. Nebo jedny železné jsou, jedny vždy otevřené ukazují zjevný pohled do kuchyně, jedny zas již svou formou dávají na srozuměnou, že se skrze ně nechodívá příliš často."

A dále: "Zbudou tedy jen jedny dubové starosvětské a nad nimi podlouhlé okno, a těmi se chodí do mého pokoje. - Že to jest pokoj, to ovšem si myslí každý přede dveřmi v síni; jakmile by však našinec někdo tyto dveře otevřel a hlavu do pokoje vstrčil, musí myslit, že jest v zákrytí. Tak alespoň jest první dojem mého bytu: temno a šero, stěny a strop dřevěné (totiž prkny vykládané, nebo dům je kamenný) a obarvené olejovou barvou, která mohla býti před časy zeleně-žlutavá nebo modravá, tak jak u nás bývají dveře, nyní ale během času zcela popelavá. Okna pokoje, ačkoli jedno zcela široké a místo druhého celá věžka s třemi okny, jsou jednoduchá a místo ostatních žalusie: tím s tmavou zúčastnou barvou pokoje nastává ona nadobyčejná tmavost, zcela nepřiměřená lidskému bytu a dokonce protivná mému vkusu. Světlo přiměřené jest okolo věžky asi na 6 kroků do půlkola, neb v druhém okně jsou šoupací tabule (bez závorek) a tudíž táhne zima tak, že musím nechat vždy zavřené žalusie. Stěny mého pokoje jsou ozdobeny 15, právem patnácti svatými obrazy, jedním křucifixem a kroupičkem..."

Pozornost věnuje Havlíček i kamnům, k nimž podotýká: "...kdyby nebyly trochu veliké, koupil bych je jistě pro naše Museum, čímž bych Mikovcovi nemalé potěšení způsobil. Císař Karel IV. se jistě neohříval u jiných. Rozumí se samo sebou, že jdou až ke stropu a forma jejich jest asi jako vysoký špičatý dort, jak se stavívá do prostřed stolu. Barvy jsou tmavo-zelené, ale hustě pokryté rozličnými bílými arabeskami. Fantasie hrnčířova však vystoupila výše ještě nad arabesky a ozdobila svou gigantskou práci třemi lidskými figurami: dědek a bába tancují proti sobě, dědek se džbánkem, bába s jeličem v ruce a nad nimi v horní etáži houpá se jeden na provaze-celý masopust."

K podnájmu mj. ještě podotýká: "Stěny jsou plné dveří a dvířek do rozličných almar a almárek, které ovšem dříve zastupovaly místo nábytku. Na straně a všude na stěnách jsou silné železné háky, jejichžto oučel si nemohu vysvětliti jinak, než aby se člověku poskytla dobrá a snadná příležitost oběsiti se, k čemu také celý dojem pokoje svou pošmurností silně zve a láká. Kdo by ostatně měl více chuť na mokrou než na suchou cestu k věčnosti, najde k tomu též tuze lákavou a pohodlnou příležitost, nebo skrze dvorek teče hluboký potok. - Jestli však to byla hlavní příčina, pro kterou mně zdejší světská vrchnost tento byt oktrojovala, zmýlili se velice..."

Vzhledem k tomu, že Neruda otiskl též plánek, který se v dopise nacházel, mohl jsem se o svém omylu v mé nedávno v Praze vyšlé knize "C.k. disident Havlíček"

snadno přesvědčit. Přesto, že publikace o dějinách brixenských domů na starý název ulice zapomněla a jméno bytných zkomolila, mohl jsem určit číslo 3 na Adlerbrückengasse za správnou adresu.

V podstatě gotický dům patří teď již sto let řeznické rodině Schanungů, která mi umožnila prohlídku interiéru. Do prvního poschodí jsem stoupal opravdu krátce a spatřil prastaré železné dveře, vchod na pavlač a do kuchyně. Když jsem vkročil do Havlíčkova pokoje v měšťanském barokním stylu z roku 1684, zjistil jsem, že se ani zde od jeho dob mnoho nezměnilo. Bylo by ovšem marné hledat nábytek, který považoval za nevkusný a devocionální, mezi které si zavěsil svého Husa. Jen překrásná rokoková kamna lze obdivovat v prvotřídní Staroněmecké jizbě (Altdeutsche Stube) luxusního hotelu Elefant. Musela je koupit ještě staříčká vdova po jeho majiteli, Terezie Mayrová, která taky poslala českého fotografa na přelomu století k tomu domu. Naproti tomu někdejší podnájem c.k. disidenta slouží dnes jako sklad řeznictví a jídelny dole v přízemí. Toto a mnoho jiného o Havlíčkovi v Brixenu předvede dokumentární film Československé televize, natočený v režii Petra Jančárka v létě 1992.

Havlíčkův podnájem na Adlerbrückengasse č.3, dnes

KAZBUNDŮV HAVLÍČEK

Jiří G.MORAVA

Jméno Karla Kazbundy není širší veřejnosti známé, neboť tento historik publikoval kromě knihy "České hnutí roku 1848" (několik dalších má příliš speciální tematiku), většinou v odborném tisku. Narodil se roku 1822 v Jičíně, a to v rodině středoškolského profesora, 1912 dosáhl doktorátu na filosofické fakultě UK v oboru dějin, brzy nato byl ale povolán na frontu. Tam byl zraněn, po vyléčení ve Vídni byl přidělen tamnímu vojenskému velitelství, přičemž měl možnost studovat v archívech. Po převratu zde repatrioval české vojáky a stal se členem mise čs. ministerstva zahraničí, zabývající se až do roku 1923 archivní rozlukou. Do Prahy přivezl nesmírné množství pro české dějiny 19. století důležitých opisů, jejichž předlohy byly v roce 1927 nenávratně zničeny při požáru vídeňského Justičního paláce. Stal se archivářem ministerstva zahraničí, 1930 členem Královské české společnosti nauk, habilitoval se a přednášel jak na UK, tak ve Státní archivní škole. V roce 1948 byl poslán do důchodu, musel přesídlit do otcovského domu v Jičíně, kde se ve značně stísněných poměrech věnoval třicet let psaní. Vytvořil řadu obsáhlých děl, jako například monografii Tylovu a Sabinovu, publikovat se mu podařilo pouze tři díly práce o stolici dějin na pražské univerzitě. K tomu došlo v roce 1968, kdy jej ČSAV poctila plakétou F. Palackého. Deset let nato převezlo Národní muzeum jeho písemnosti o rozloze jednoho sta kartónů do svého archivu a zpřístupnilo je pečlivým inventářem. Historik, který musel psát pro věčnost, odešel do ní v pozeňnaném věku 94 let v roce 1982.

Karel Kazbunda byl první, kdo se začal Havlíčkem zabývat na základě úředních archivních dokumentů. Hned po návratu z Vídně, kde měl příležitost, aby je prostudoval, publikoval stěžejní studie "Karel Havlíček a c.k. úřady v době předbřeznové", ČČH 1924, "Rakouská vláda a konfinování Karla Havlíčka", detto, "K otázce návratu Karla Havlíčka z Brixenu", ČČH 1923, "Karel Havlíček v posledním roce svého života", Zprávy městského musea v Německém Brodě 1924-1925, Německý Brod 1926 a řadu drobnějších časopiseckých a novinových článků. Tyto vynikající práce, jak jsem se o tom zmínil ve své knize "C.k.disident Karel Havlíček", Panorama, Praha 1991, nenašly ale patriční recepti. Jeho zájem o nejpopulárnější českou osobnost 19. století tím však neutuchl, neboť se již ve třicátých letech zmínil o tom, že chce napsat její biografii. Na slib se pochopitelně zapomnělo a v letech II. světové války a komunistické totality sotva kdo tušil, že se Kazbunda opravdu věnoval svému hlavnímu dílu. Monumentálního "Karla Havlíčka Borovského", čítajícího 1.985 rukopisných stránek, rovnajících se zhruba i tiskovým, dokončil někdy v sedmdesátých letech. V bídých finančních poměrech a na nehostinné půdě jičínského domku na Fügnerově ulici, jak mi z Prahy sdělila jeho nevlastní dcera. Toto "Kazbundovo celoživotní dílo", praví se v inventáři, "se nedočkal vydání a zůstalo součástí jeho písemné pozůstalosti..." S laskavým svolením Archivu Národního muzea zde otiskují jeho příslušné údaje.

III. Rukopisy kartón 15

A) nepublikované

944 Karel Havlíček Borovský

944/1 Obsah dílu I. 36 s. strojop.

944/2 Díl I., kap. 1-2

Úvod : Průřez Havlíčkovským bádáním.

Prameny povahy úřední s. 1-33

Kap.1: První mladost a studie

1.1. Havlíčkův rod. Na hlavní škole v Jihlavě. Na gymnasiu v Brodě s. 1-37

1.2. Na pražské filosofii s. 38-73

1.3. V arcibiskupském semináři s. 74-123

Kap.2:

2.1. Vychovatelem v Moskvě 124-173

944/3 2.2. U Ševyrevů v Moskvě 174-199

2.3. Slavismus a čechismus.

Poznání podstaty samoděržaví 200-241

2.4. Pro národní uvědomění v Brodě 242-275

2.5. V Praze. Literární plány 276-296

Kap.3:

3.1. Redaktorem Pražských Novin 297-319

3.2. Slovan a Čech 320-343

3.3. Havlíčkova propagace myšlenky zřízení české školy průmyslové 344-379

3.4. Havlíčkova kritika Vlastenské hospodářské společnosti. Hospodářská tiseň let 1846-47 380-404

3.5. Ohlas revolučního hnutí v italských zemích a ve Francii. Shromáždění lidu v Lázní Svatováclavské. První petice 405-454

944/ Kap.4. Národní noviny

4.1. Založení národních novin 455-463

4.2. Kabinetní list z 8.dubna 1848 Frankfurt 464-502.

4.3. Dubnová ústavnost. Vypsání voleb do českého zemského sněmu. Tiskové Zákonodárství Pillersdorfovo 503-514

4.4. Havlíčkova účast na přípravách ke Slovanskému sjezdu. Poslední v Krakově

a Chorvatsku. Vypsání voleb do českého sněmu. Český radikalismus koncem května 1848 514-544

944/5 *Kap.5. Bouře svatodušní kartón 16*

- 5.1. Bouře, jejich bezprostřední příčina a průběh 546-565
- 5.2. Otázka zemského sněmu
Volby do ústavodárného říšského sněmu. Havlíčkovo zatčení a propuštění. Jeho návštěva v Humpolci 566-590
- 5.3. Čeští poslanci na říšském sněmu 591-610
- 5.4. Havlíček rozhodnut složit poslanecký mandát a věnovat se cele redakci Národních novin. Nová politika frankfurtismu v Čechách a ve Vídni. Havlíčkova řeč na říšském sněmu ve věci národních jazyků 611-633
- 5.5. Říjnová revoluce ve Vídni. Její vliv na postoj českých radikálních demokratů 634-661
- 5.6. Nastolení reakce ve Vídni. Ministerstvo Felixe Schwarzenberga. Ústavodárný říšský sněm svolán do Kroměříže 662- 709

944/6 *Kap.6. Ústavní oktroj a rozpuštění říšského sněmu*

- 6.1. Havlíčkův "výklad" oktrojované ústavy a jeho kritika zákona o tisku. Státní proces proti Havlíčkovi 710-724
- 6.2. Zvýšená aktivita radikálních demokratů. Pokračující rozkol v českém politickém táboře 725-749

947/7 *Kap.7. Májové spiknutí. Praha ve stavu obležení*

- 7.1. Revoluční nálada mezi českými radikálními demokraty a studentstvem 772-813
- 7.2. První zastavení Národních novin. H.před vojenskou vyšetřovací komisí 814-848
- 7.3. V Karlových Varech opět před vojenskou vyšetřovací komisí 849-878
- 7.4. Policejní ředitel Sacher Masoch pro konfinaci Havlíčka mimo Prahu 879-904

944/8 *Kap.8. Zastavení Národních novin*

- 8.1. Vztah slovenské politiky k oktrojované ústavnosti po zklamání jejich národních a politických aspirací. Havlíček o nutnosti slovenské politiky pro Rakousko 905-917
- 8.2. Vnitřní proces v české národní straně Dr.A.M.Pinkas - Union - otázka něm. 918-942
- 8.3. Federalismu a centralismus. Havlíčkova zvýšená opoziční aktivita. Zesílení perzekuce tisku. Českobratrský hlasatel. Zákaz Národních novin 943-965
- 8.4. Ohlas zastavení Národních novin. Havlíček ve Vídni. Jeho úmysl vydávat ve

Vídni "Slovanské noviny" 966-993

kartón 17

944/9 **Díl II**

Obsah dílu II, část A a B 26 s. strojop.

944/10 **Díl II. A** 416 s.rkp.

(březen 1850 - prosinec 1851)

kartón 18

944/11 **Díl II.B.** s. 417-963 576 s.rkp.

kartón 19

Přípravný materiál ke studii o K.H. Borovském

945) Koncepty a excerpta - doplňky z roku 1967 130 11.

946) Koncepty různých částí obou dílů (torsovitě) s vloženými excerpty, výstřižky i rkp. starších článků o Havlíčkovi 2 složky 200 11. rkp., strojop. i tisk

947) Novější literatury o K.H.B. (bibliografické záznamy) 1 obálka 48 11.

948) Závěr, vyřazený ze studie a přesunutý ad koncepty (nedok.) 22 s.rkp.b.d.

949) Thon, Jan : Knihopisný pokus K.H. Borovského, Praha 1934 (zvl. otisk ze Slovanské knihovny III, 1934) tisk, 6 11.

Kartón 20

950) Koncepty práce 2 složky

kartón 21

951) Ammerling, dr.: Rod Havlíčků. O předcích a příbuzných K.Havlíčka 34 s. strojop. (torso)

952) Excerpta (osobní data ze schematismů a matrik, podpisy petice březen 1848. Adresy Epištol 1851

953) Filosofská studia v Praze (excerpta) 1 obálka

954) Slovan, Epištoly, časopisy, 1 obálka

955) Přípravný materiál k pobytu Havlíčka na Rusi rkp.+ 1 obálka

956) Článek Slovan a Čech, odchod z Moskvy 1 obálka

957) Rok 1848 rkp.+ 1 obálka

958) Rok 1848 (duben) rkp., 1 obálka

969) Rok 1848 - koncepty rkp., 1 obálka

- 960) Poznámky k Slovanské Lípě 1849 43 11. rkp.
 961) Zákaz Slovana v Uhrách rkp., 1 obálka
 962) Vrchní zemský soud rkp., 1 obálka
 963) Brixen - opisy podání adresovaných hejtmanství v Brixenu, týkající se konfinace Havlíčka 18.12. 1851 - 5.5. 1855 99 11.rkp.
 964) Brixen 23 1., rkp. 10 11. strojop.
 965) Brixen 1852 rkp., 1 obálka kartón 22
 966) Excerpta z literatury, opisy korespondence 55 11.rkp. 23 11. strojop.
 967) Excerpta ze soudobých časopisů 84 11.rkp. 28.11. strojop. 3 fotokopie
 969) Opisy archiválií a významnějších dokumentů 179 11. strojop. i rkp.
 969) Přípravný materiál použitý ke II. části studie 1 složka kartón 23
 970) Teze ke studii o Havlíčkovi 15 11. strojop.
 971) Excerpta ze Statthaltereí - Presid. Geheim H-7 z let 1849- 1852, protokolární záznamy z pros.mín. spravedlnosti, excerpta, týkající se vydávání Slovana 1 sešitek 12 11.rkp.
 972) Protok. záznamy - Obeerste Polizey Behörde Innsbruck 1851- 1853 70 11.rkp. 11 11. strojop.
 973) Opisy korespondence s matkou a Fany Weidenhofferovou 10 11.rkp. 8.11. strojop.
 974) Zřízení biskupství v Plzni (k letům 1849 - 1851) 10 + 16 ks fotokopii
 975) Blíže neroztříděný přípravný materiál 1 složka
 976) Doplnky a "úvod" z r. 1955 1 obálka kartón 24
 977) Přípravný materiál ke studii o Havlíčkovi. Kvapil, Fr.: záznam Havlíčkovy obhajoby před soudem (obvinění vztahující se k článku "Proč jsem občanem Torso rkp., datovaného 27.5. 1852 24 s.rkp.
 978) Neumann, Aug.: Karel Havlíček a kněží na Žďársku tisk 4 11.
 979) Omelšenko, Hrihorij : Dějiny textu Křest sv. Vladimíra, básně Karla Havlíčka Borovského tisk 15 11. 1933
 980) Zprávy městského musea v Německém Brodě 1922-1923, tisk, P. Riedl, Něm. Brod 1924 (články o Havlíčkovi) 72 s. 1924
 981) Výstřižky z tisku, jednotlivá čísla s novinovými články o K.H. Borovském 1 složka
 982) Z návštěv Karla Havlíčka Borovského v Libenicích u Hory Kutné (vypravuje pamětník J.D.Ch., rodák libenický) Fejeton z Občanských listů, č. 32-37, 1926 5 11.
 983) Články k 70. výročí úmrtí K.H.B., čas. Havlíček, č. 14, 8.7.1926 1 výtisk
 984) Výstřižek z LD s článkem J. Herbena "Neznámý Havlíček" a stanovisko K. Kazbundy k článku (nález dvou politických písní údajně Havlíčkových) 2 ks 1938 + 2 koncepty K. dopisů redakci
 985) Novinové a časopisecké výstřižky z let 1897-1956 44 výstř.
 986) Excerpty z čas. Světozor a Zlatá Praha 1868 1982 10 11.rkp.
 987) Novinové výstřižky s články o Havlíčkovi (rozepsáno na složkách) 22 ks (2

složky)
 kartón 25:

- Přípravný materiál k práci o Havlíčkovi
 988) Dopis Hermíny Schallhammerové ze Salzburgu (nar. 1870), která vzpomíná na rodinu Havlíčkovu na základě vyprávění svých prarodičů. Přiložen lístek, psaný Havlíčkovou rukou (parodie na komolení češtiny farářem) 3 11.rkp.
 989) Opis rozkladu, podaného Havlíčkem min. Bachovi proti zastavení Národních novin 3 11. strojop. Část konceptu K.K., týkající se této věci 24 11.rkp.
 990) Dederova zpráva ze 4.1. 1852 o deportaci Havlíčka do Brixenu orig.! 10 11. 1852 fotokopie 4 11.
 991) Přílohy k monografii o K. Havlíčkovi, léta 1847-1851 235 11. strojop.
 992) Reservní a duplikátní přílohy 139 11. strojop.

K tématu Havlíček se v inventáři vztahují další čísla:

kartón 57:

- 1271 Josef Němec - účast na Havlíčkově pohřbu a potrestání 4 11. strojop. 1856 kartón 70 (separáty vlastních prací):
 1448 K.K.: Proč byl zvolen Brixen za místo konfinace Karla Havlíčka. Čechoslovák, roč.13, č.8 1 výtisk 1933
 1453 K.K.: Nové zprávy o Karlu Havlíčkovi ze soukromé pozůstalosti. ČČH 44, s.74-82 1938
 1454 K.K.: Replika na články V. Čejchana "Byl Havlíček revolucionář" a "Známe skutečného Havlíčka?" 3 sl.kor. 1938
 1455 K.K.: Karel Havlíček. Tvůrčové dějiny, IV, s.345,355
 1456 K.K.: První zastavení Národních novin. Zvl. otisk ze sborníku Památce Havlíčkově 1946 18 s. 1946
 1457 K.K.: Osud Havlíčkův a vládní kruhy. Národní osvobození 29.6. 1926 1 výt. 1926
 1458 K.K.: Články o Karlu Havlíčkovi v Prager Presse 4 výt. 1924- 26
 1490 K.K.: Muž, jenž zatýkal Havlíčka Lidové noviny, 9.6. 1929 1 výt. 1929
 1491 K.K.: Havlíček's Preisspruch vom 13 April 1849 Prager Presse 13.3. 1929 1 výt. 1929
 1492 K.K.: Havlíček Borovský a rakouský prokurátor. Vzpomínka na kutnohorský porotní soud proti Havlíčkovi. Lidové noviny 12.11. 1933 1 výt. 1933

kartón 91 (sbírka pohlednic):

- 1969 Pohlednice mající vztah ke Karlu Havlíčkovi 44 ks
 1970 Pohlednice s dokumentární hodnotou pro K.K. (Haus-Hoff u. Staatsarchiv,

Havlíčkova Borová, Brixen) 26 ks
kartón 100

(fotodokumentace, s poznámkou: odlišný formát, uloženo zvlášť):

Fotografie k monografii o Karlu Havlíčkovi (většinou včetně negativů) :

2013 Žádost K. Havlíčka o vystavení cest.pasu na 1 rok k pobytu v Moskvě z 9.11. 1842 1 pos. + + neg. 13x18

2014 Foto příl. ke konceptu hlášení polic. presidiu 30.1. 1843 (upozornění na závadnost Havlíckovy koresp.(panslavismus, styky s Rusíny) 1 pos. + 1 neg. 13x18

2015 Havlíčkův domek v Brixenu 1 pos. + + neg. 13x15,5

2016 Podpis Havlíčka z 9.1. 1855 (blíže neznačeno) 1 pos. + 1 neg. 13x18

2017 Lékařská zpráva MUDr. Hamerníka a J. Podlipského o příčině úmrtí 30.5. 1856 1 pos. + 1 neg. 13x18

2018 Nekrolog v Tagesheta aus Böhmen, 2.8. 1856 1 pos. + 1 neg. 13x18

2019 Negativy (fotokopie Havlíčkových podání aj) bez bližších označení) 8 ks 13x18

2020 Podobizna Alexandra Bacha 1 pos. + 1 neg. 11,6x16

2021 Hr.B. Clam-Gallas (list Kriebubera z r. 1849 1 pos. + + neg. 11x16

2022 Cís. František Josef - podle Kriehuberovy lit. 1851 1 ks pos. 13x18

2023 J.Kempen, šéf nejvyššího polic. dozoru, podle lit. Kriehubera z r. 1851 1 ks pos. + 1 neg. (poškozený) 10,8x17

2024 F. Khevenhüller (z r. 1849), autor neuveden 1 ks pos. + + neg. 13x18

2025 J.Kv. Mařan (theologický seminář) 1 ks pos. 10x15

2026 Hr. Mecséry, podob. E. Kaisera 1851 tisk I.T. Neumann, Vídeň 2 ks pos. 13x18
2 ks neg.

2027 Páumann-pražský policejní ředitel, sign.Backhann, rok neuveden 1 ks pos. + 1 neg. 11x16

2028 Sacher-Masoch, pražský polic. ředitel. Tisk T. Schneider, Št. Hradec 1 pos.(3x) 1 neg. 13x18

2029 Felix Schwarzenberg autor neuveden 1 pos. 11,6x16

2030 sv. pán Voith, okr. hejtman v Něm.Brodě. Foto Z.Raach, Praha z r. 1863 1 ks pos. 9x14

2031 Hr.Lev Thun, litogr. Kriehubera z r. 1850 1 ks pos. + 1 neg. 13x18

2032 JUDr. Václav Vaněk, starosta hl.m. Prahy, podle lit. z r. 1857 1 ks pos. + 1 neg. 13x18

2033 Kníže Alfréd Windischgrätz, autor neuveden 1 ks pos. + 1 neg. 12,5x17

2034 Karikatura "Die trauernen Redakteure" 1 ks pos. + + neg. 13x18

2035 Karikatura Havlíčka "Der neue Ein" (1 Des Emirs Schreck, 2 Des Emirs Erholung) 2 ks pos. + 1 neg. 13x18

2036 Dito: Der Emir Habd.el-Schek hat schon wieder Kopf verloren 1 ks pos. + + neg.

2037 Karik.: "Dus Bildhauer Atelier" 1 ks pos + 1 neg.

2038 Karik.: "Emir Habd,el-Schek bildet die Ruthenen" 1 ks pos. 1 + neg.

2039 Karik.: "Die drei Redakteure am Bratspiess" 1 ks pos. + 1 neg. 10x8 100

2040 Karik.: Havlíček jako nový Mojžíš 1 ks pos. + 1 neg. 10x8

2041 Fotokopie arch. dokumentů, vztahujících se k českým bálům 1843 (bez bližších údajů) 10 ks pos.

2042 Návrh císař. manifestu. Původní návrh kabin. listu z 8.4. 1848 (rkp.Trojanův s opravami dv. rady Klecanského a korekturami min. Pillersdorfa) 1 faksimile

2043 Fotokopie arch. materiálů k červnu 1848 (příl. k práci K.K. Český rok 1848) 12 ks pos. 18x24

2044 Plánek Svatováclavských lázní (fotokopie tisku) 2 ks pos. 25x36

2045 Z redaktorské činnosti K.Havlíčka: Noticka o revoluci ve Švýcarsku. Zpráva o průmyslové škole v Dobrušce s Havlíčkovým red. dovětkem (škrtnuto) Škrtnutá noticka K.H.B. o používání češtiny v českých ženských řeholních řádech 6 ks pos. 10x15

2046 Říšský sněm ve Vídni 18. a 1916. 1848 (lit.vyd. u Wernera ve Vídni) 1 ks pos. 18x24

2047 List K. Havlíčka A. Mikšíčkovi v Brně, odeslaný z Kutné Hory, dat. 5.2. 1851 (týká se vydávání Slovana) 1 ks pos. + 1 neg. (12x19 18x24)

2048 Ohlašovací lístek polic řed., vystavený na jméno Havlíčka 8.5. 1855 v Salzburgu 1 ks pos. + 1 neg. (13x18 18x24)

Literatura ke Karlu Kazbundovi:

Josef Pekař, ČČH 1931, s.124-128

Archivní časopis 1958, s. 38-39; 1968, s. 49-51; 1978, s. 45-46

František Kutnar, *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví II*, Praha 1977, s. 278-280

Zdeněk Šamberger, *Památce docenta Karla Kazbundy*, Archivní časopis 1983, s. 86-91

Alena Šubrtová, *Vědecká hodnota pozůstalosti Karla Kazbundy*, Sborník k 60. narozeninám PhDr. Aleše Chalupy CSc., Praha 1984, Archiv Národního muzea, samizdat

Alena Šubrtová, T. Bajáková, *Karel Kazbunda (1888-1982)*, inventář pozůstalosti, Praha 1983-1984, Archiv Národního muzea v Praze

V něm pod číslem 1683-1686 další články o K.K., které sám sebral

Literatura k jeho K.H.B.:

Zdeněk Šamberger, *Poselství Karla Havlíčka z Archivu Národního muzea*, Časopis NM, řada hist., 157,1-2,1988, s. 67-70

Alena Šubrtová, *Karel Havlíček*, detto, s. 71-84

Havlíčkovy žurnalistické podniky a rozvoj českého fejetonu.

Dalibor TUREČEK

Česká literární historie hledí již od svého pozitivistického období na vývoj novinářství pěstovaného v mateřském jazyku jako na integrální předmět svého zájmu. Na publicistické podniky lze přitom nahlížet z několika zřetelů. České noviny jistě pomáhaly utvářet národní vědomí a sebevědomí, skýtaly také nezřídka publikační příležitost vlasteneckým literátům a konečně - pro dobu předbřeznovou spíše vyjimečně a v míře žalostně skromné - znamenaly pro některé z nich i existenční zajištění. V těchto ohledech souvisejí noviny s vlastním vývojem umělecké literatury pouze nepřímo. Bezprostřední podněty k jejímu rozvoji lze spatřovat v pozvolném utváření svébytného, vnitřně rozrůzněného publicistického stylu, který třibil perefrasticky popisnou schopnost jazyka, a tím se stával jedním z předstupňů pozdější k realismu tíhnoucí prózy. Přednostní úlohu tu sehrávala publicistika umělecká a v jejím rámci opět fejeton ¹⁾.

Právě v minulém století byl totiž podčárník - jak je někdy pravopisně počestně ekvivalent francouzského slova feuilleton nazýván - útvarem nanejvýše dynamickým, vnitřně různorodým, spojujícím tvárné postupy řady později osamostatněných žurnalistických žánrů a zároveň polemicky navazujícím na kramářskou píseň či společenský zpěv ²⁾. Žánrové povědomí fejetonu se přitom vyhraňovalo velmi zvolna a v novinářské praxi vlastně až dodnes splývá označení žánru s názvem rubriky. Tato synkretizující otevřenost, stěžující pokusy o normativní definici fejetonu, byla okolností krajně příznivou žurnalistickému experimentu: fejetonista totiž nebyl svazován do určitosti vyhraněnými normami a vlastně až do Nerudy se nevyhranila pevná představa českého fejetonního stylu.

Dosavadní bádání ovšem již shledalo, že počátky českého fejetonu je nutno hledat před Nerudou a jako nejvýraznější předchůdce tohoto českého fejetonisty par excellence označilo především dva nejvýraznější žurnalisty čtyřicátých let, Josefa Kajetána Tyla a Karla Havlíčka ³⁾. Lze skutečně pozorovat, jak je kvantitativní nárůst české publicistiky v posledních letech předbřeznových provázen i zvyšováním úrovně novinářského slohu. Po prvních pokusech Lindových jsou tedy zřetelnými náběhy k utvoření svébytného stylu české umělecké publicistiky právě fejetonní rubriky novin Tylových a Havlíčkových. Pokusme se o porovnání autorských metod a povahy jednotlivých článků: takový pokus znamená ilustraci do obecnosti zkamenělé teze konkrétním materiálem, a tím i doplnění dosavadního badatelského úsilí ⁴⁾.

Jako první z obou vstupuje na stránky novin J.K.Tyl. Od počátků v časopise Jindy a nyní až po poslední činnost v Pražském poslu bylo pro něj charakteristické úsilí nalézt netradiční žurnalistické postupy, ozvlášťňovat a individualizovat styl, a tak také navázat co nejužší a nejučinnější kontakt s potencionálním čtenářem. Toho měl osobitý styl oslovovat důvěrněji a naléhavěji než jak to činilo neosobní politické zpravodajství. Tylovy nároky na žurnalistiku, obsažené implicitně v redakční a autorské činnosti, se tak svou povahou blížily stanoviskům Nerudovým, vysloveným

v druhé polovině šedesátých let ⁵⁾. Tyl ovšem působil teprve na počátku druhé vývojové etapy fejetonu, v níž se snaha po nalezení tematických prvků, které by doplňovaly zábavnost a subjektivitou neosobní zpravodajství politické části novin, měnila v úsilí postupně vytvořit zvláštní styl, vyznačující se subjektivitou, hovorovostí a důrazem na estetickou kvalitu slova. Na rozdíl od Nerudy, který dokonce považoval takzvaný "pikantní" styl fejetonní žurnalistiky za základní stylistický prostředek moderní beletrie, obohacoval Tyl své články konvencionalizovanými postupy dobové prózy, popřípadě dramatu. Využití dialogu, rámcování článku stručnou dějovou kostrou i odkazy na kolorit smyšleného prostředí, to ovšem nebyly postupy, které byl Tyl nepřijal z již existující domácí tradice, představované zejména Jungmanovými "rozmňováními". Užil je však systematicky a důkladně v míře, která byla do té doby v českém literárním kontextu neobvyklá.

Přitom je v Tylově stylu patrné napětí mezi prvky, které navazují na dosavadní tradici a konformují se s existujícími postupy a prostředky, které stávající normu porušují a znamenají vývojový posun. Konzervující strukturální prvky Tyl čerpá zejména z politického zpravodajství. Využívá přitom postupů dosavadních Smíšených zpráv a otiskuje zejména v rubrice nazvané příznačně Všeľico statistiky a anekdoty, kterými ve shodě s tradicí i uzavírá jednotlivá čísla především Sedlských novin. Tiskne ale i zcela tradiční popisy neštěstí, tematicky neosobním stylem a zřetelnou didaktičností nepolitického tématu upomínající na praktiky české žurnalistiky doby Krameriovy. Jindy píše hrůzostrašné příběhy, odkazující jak tematikou, tak i stylem ke konvencím kramářské písně. Míra užití konvencionalizovaných postupů ovšem není vysoká. Příslušné články se navíc objevují bezvýhradně v Pražském poslu a v Sedlských novinách, tedy v posledním období Tylovy publicistické činnosti. Přiklon ke stylovým klišé tedy není podnícen hledáním vlastní žurnalistické tváře, které bychom mohli očekávat u začátečníka. Konvenční postupy Tyl zařadil do svého repertoáru až jako vyhraněný novinář v okamžiku, kdy se rozhodl oslovit především konzervativní venkovské obecnost, jehož nárokům právě jistá míra konvenčnosti vyhovovala. Tylovu snahu respektovat čtenářská očekávání ostatně doložila již analýza prvních čtyř let redaktorského působení v Květech, "kdy redaktor asi považoval za nutné navyknout publikum na podobu a potřeby svého periodika" ⁶⁾.

Stylové postupy, které lze z hlediska vývoje fejetonu označit za progresivní nalezneme především v Květech, i když ani ostatní Tylovy časopisy před nimi nebyly uzavřeny. Jejich užití nebylo motivováno pouze Tylovými osobními ambicemi, ale vyplývalo především z posunu ve funkční hierarchii, který můžeme u žurnalistiky čtyřicátých let pozorovat. Kdežto dosavadní novinářství zdůrazňovalo především informační hodnotu jednotlivých textů, vystupuje nyní do popředí stále zřetelnější snaha ovlivnit zejména postoje a hodnotící soudy čtenářstva. Příčinou je kvantitativní nárůst české žurnalistiky, která se v konci čtyřicátých let štěpí na tři základní proudy, totiž na noviny liberální, radikální a úřední tiskové orgány. Rozrůzněné české novinářství dokládá výmluvně v počátku padesátých let vzájemně polemický poměr Havlíčkova Slovanu a vládního Vídeňského deníku, redigovaného Tomkem a Jirečkem ⁷⁾. Odlišnost jednotlivých listů přitom nemohla spočívat v rozličnosti

přinášených zpráv. Zdroje informací, ať již jimi byly úřední zprávy nebo rubriky zahraničních deníků, byly poměrně omezené a zhruba stejně dostupné. Odlišné ovšem mohlo být komentující stanovisko a také styl, kterým se noviny na čtenáře obracely.

Kromě vnitřní polemiky jednotlivých českých listů se ve čtyřicátých letech podstatně hojněji objevuje i polemika vnější, zaměřená proti německé žurnalistice. Zejména vídeňská a pražská německá publicistika koexistovaly souběžně s pokusy o české noviny od počátku sedmdesátých let osmnáctého století jako zcela běžná součást pražského kulturního života. Jejich vzájemný vztah nebyl pouze konkurenční: obracely se totiž často s odlišnými cíli na nejen jazykově, ale také sociálně různé obecnost. Výraznější vnitřní rozrůžňování české společnosti, které se právě ve čtyřicátých letech začalo patrněji projevovat jak politicky, tak i hospodářsky a sociálně⁹⁾, přineslo i posun ve vztahu česko-německém⁹⁾. Závěrečná etapa vývoje české předběžnové žurnalistiky tedy vnitřní diferenciaci i navenek zaměřeným polemickým charakterem odpovídala povaze pozdější nerudovské a hálkovské publicistiky šedesátých let.

Důsledky uvedených posunů ve funkční hierarchii se projeví ve všech vrstvách Tylových textů. Jejich styl záměrně zdůrazňoval subjektivnost pohledu a před pouhým zprostředkováním informace dával přednost aktivizaci čtenáře. Pro větší názornost i naléhavost sdělování byl tematizován jak autor, tak i jeho kontakt se čtenářem. V historii českého fejetonu se tak objevil typický prvek, využívaný později v okruhu Havlíčkově a nejvýrazněji ovšem ještě později Nerudou. Kauzální či prostorová a časová souvislost, charakteristická pro doposud převládající zpravodajský styl, byla tak pozvolna nahrazována snahou po pokud možno volném, asociativním spojování motivů, sloužícím k zábavě čtenáře, a tím i k jeho podstatnějším zainterесování na textu. Zároveň ovšem asociativnost umožňovala autorovi glosovat svobodně a s efektním využitím nečekaných kontrastů mnohotvárnost stále vnitřně diferenciovanější české skutečnosti.

Užití příslušných stylových postupů, jejichž podrobnější výčet se vymyká rámci našeho příspěvku, charakterizuje Tylovo úsilí jako počáteční etapu rozvoje: pozice vývojově progresivních prvků je okrajová, dotvářejí repertoár tradičních stylistických prostředků, ale zůstávají prozatím jen okrajovou, i když výraznou vrstvou. Jednotlivé prostředky jsou roztroušeny po řadě textů a nejsou užívány natolik systematicky, aby mohlo vzniknout čtenářské povědomí jejich bezpříznakosti. Tylova publicistika představovala tu fázi krystalického procesu, kdy řada podstatných prvků je v rozptýlené podobě přítomna, ale zůstává nekondenzována. Podstatné je, že k tomuto posunu došlo v druhé polovině třicátých a na počátku čtyřicátých let, tedy souběžně s odpovídajícím rozvojem fejetonistiky německé¹⁰⁾. I zde lze hledat důkaz pro tvrzení, že ačkoliv formována konkurenčním tlakem i čtenářským zázemím publicistiky německojazyčné, nebyla česká fejetonistika vývojově opožděna. Tylovo úsilí navíc svou úrovní kontrastovalo nejen s redaktorskou i autorskou průměrností takových Pražských novin pod Štěpánkovou redakcí¹¹⁾, ale dokonce i s některými vídeňskými, a tím spíše pražskými německy tištěnými listy.

I v předním listu pražských Němců jakým byla Bohemia, lze shledat výraznější

pokusy o vytvoření fejetonního stylu a rubriky až s rokem 1848. O to nápadnější je neosobitá úroveň časopisů ostatních, kupříkladu již porevolučních Slawische Zentrallblätter. Ty nejenže nedosahují úrovně časopisů Tylových, ale ani poněkud nižšího standardu Sabinou redigovaných Novin Lípy slovanské. I žurnalistika vídeňská pak kromě jistě vzorné a pro české poměry poloviny století nedostupné Pressy, vykazovala podniku, jakým byl například Wiener Zuschauer, vycházející s nikoli nevýmluvným podtitulkem Zeitschrift für Erbildene. Ten obsahuje ještě v roce 1849 pouze krameriovsky obstarožní rubriku Miscelle, která je zde navíc otiskována velmi nepravdělně.

Zde můžeme uzavřít stručný přehled bezprostředně určujících souvislostí, za nichž vstupoval do české žurnalistiky Karel Havlíček. Lze snad jen ještě dodat, že postupný Tylovův příklon k venkovskému čtenářstvu, a tím i k osvědčeným tvárným postupům, z Havlíčka chtěl nechtěl učinit nejen předního mluvčího českého měšťanstva, ale i prvořadého slovesného experimentátora v oblasti umělecké publicistiky. S Tylem se ovšem pozdější autor Epištol kutnohorských shodoval důrazem na vysokou úroveň svých žurnalistických podniků i na hledání moderního výrazu již od svých počátků v redakci Pražských novin, do níž se uvázal roku 1846 jako pětadvacetiletý, tedy ve stejném stáří, v němž se Hýblova Jindy a nyní ujímal třináct let předtím Tyl. Na rozdíl od svého staršího předchůdce ovšem Havlíček nezvolil jako základní prostředek oslovení čtenáře postupy beletrie. Většinu svých článků budoval přísně logicky, s matematickou přesností a s ohledem na logickou platnost jednotlivých výroků. Ta pro něj byla stejně podstatná jako estetická účinnost jednotlivých témat pro Tyla. Analogie, implikace a věcná přesnost charakterizují Havlíčkův novinářský styl i v pozdějších prudkých polemikách s německými časopisy či s Vídeňským deníkem¹²⁾. Pro ilustraci rozdílnosti stylu Tylova a Havlíčkova uvedme alespoň dvě krátké pasáže, v nichž oba uvádějí své čtenáře do Olomouce roku 1848, dočasně sídla císařského dvora. Tyl vybírá charakteristické detaily, jimiž olomouckou atmosféru přibližuje životní skutečnosti svých čtenářů. Zejména popisem zelného trhu pak v závěru pasáže nápadně předjímá pozdější kulinářské fejetony Nerudovy: "toho by se před několika málo nedělemi Olomouc nenadála, že se to do ní takovým cvałem počene - Vojáků jako by nalil, kam člověk pohlédne, vojáků v rozličných kabátech - a dnes k tomu ten živý trh. (...) To je vozů, to je krámů, to je zeleniny! Ze zelných hlávek pravé barikády, vedle nich brukve neboli kerlubny jako samé šestiliberky, a ty dlouhé tlusté mrkve mohl by člověk s hodnými pistolemi porovnat. Od prvního října panuje v Holomouci veliká živost. Za onoho dne vjel mezi pevné zdi tohoto starodávného města císař pán."

¹³⁾ S popisnou košatostí Tylova líčení kontrastuje Havlíčkově strohé sdělování, nekladoucí důraz na estetickou či zábavnou funkci článku: "Holomouc je pevnost, ve které žije více vojska než lidí. To jest nejznamenitější, co se o ní pověděti může. Všechny kavárny a hostince vykládány jsou rozličnými výložky. O dvoru, který tam nyní sídlí, nebylo by nic pozorovat, kdyby nepřicházely ustavičné deputace."¹⁴⁾

Stylové rozdíly nebyly ovšem dány pouze osobními odlišnostmi Tyla a Havlíčka. Jejich hlavní příčinou bylo zaměření obou na rozdílné publikum. Již jsme uvedli, že Tyl se koncem čtyřicátých let obrátil na venkovské, tedy literárně nejkonzervativnější

obecenstvo. Havlíčkovy listy, ať již Národní noviny nebo zejména později Slovan, naopak představovaly takový typ dobové žurnalistické produkce, který oslovoval spíše vzdělané vrstvy čtenářstva a občas, zejména užitím nepřeloženého latinského citátu, dostával dokonce intelektuálně výlučný ráz. I Havlíček ovšem musel vycházet vstříc stále rostoucí čtenářské zálibě v zábavných člancích a rubrikách. Již od počátku své redaktorské práce v Pražských novinách otiskoval - i když nepravidelně a ve skrovné míře "žertovné novinky". Jejich tematika ani styl tehdy nedosahovaly úrovně funkčně shodných článků Tylových Květů. Podstatný rozvoj nepolitické části listu lze pozorovat v Národních novinách. Jejich poměrně pravidelnou součástí je již fejetonní rubrika, otiskovaná podle okamžité potřeby na různých místech listu. I forma otisku tu nebyla ještě ustálená. Články byly zalamovány do sloupců, ale také již pod čáru, pravidelný byl pouze titul - "Feuilleton".

Bližší pohled na produkci roku 1849 ukazuje, že Havlíčkova fejetonní rubrika měla tehdy charakter žánrově i látkově nevyhraněného oddílu kompenzačního, přinášejícího vše, co neodpovídalo povaze politického zpravodajství. Havlíček tak často otiskuje výkladové články, mezi nimi například i v několika pokračováních následující nástupní přednášku Jána Kollára na vídeňské univerzitě. Mimochodem i volba této stati ukazuje na Havlíčkův novinářský žebříček hodnot: oslovení vzdělaného publika na něm stálo zřetelně výše než snaha pobavit širší vrstvy českého čtenářstva. Další řadu čísel pak zabírá Havlíčkem pořízený překlad Gogolových Mrtvých duší. Otiskem beletrie zde redaktor sáhl k dobově oblíbenému postupu, výběr překládaného textu se ovšem nápadně a příznivě odlišil od konvenčních dobrodružných románů Dumasových či Sueových, jaké tehdy masově zaplavovaly francouzské a je napodobující německé žurnály¹⁵⁾. I zde je možno nalézt doklad o úrovni Havlíčkových novinářských ambicí, převyšujících často průměr nejen český. Přesto však lze pozorovat, že hlavní doménou Havlíčka - žurnalisty zůstaly politické zpravodajství a náležitý komentář. Svědčí o tom mimo jiné i programové "Slovo ke čtenářstvu" na rok 1849. Výslovně se tu uvádí: "Též hodláme nyní kromě politických článků i nepolitické a zábavné, časem i povídku, avšak vždy jen něco vybranějšího a důstojného ve Feuilletonu podávat, nezavazujíc se ovšem s Feuilletonem tímto na každý den, poněvadž nyní literatura naše obrácena jsouc k politice, málo podobných článků poskytuje"¹⁶⁾. Ponechme stranou skutečnost, že uvedené prohlášení zřetelně dokumentuje vývojové stadium fejetonní rubriky jako oddílu nevyhraněného a spíše doplňujícího ještě nerozvitou rubriku kulturní. Národní noviny se v tomto ohledu ostatně nijak nelišily od běžného postupu jiných českých, ale i německých žurnálů.

Uveďme pro ilustraci alespoň dva příklady. Tak v "Pozvání ku předplacení na Moravské národní noviny", které Havlíček kolegiálně přetiskl 2. ledna 1850, se jako hlavní prostředek zábavy čtenářstva stanoví přetisk beletrie a poučného článku nepolitického, převážně vlastivědného zaměření. I vídeňský Wanderer, jehož inzerát byl Havlíčkem uveřejněn ve stejném čísle Národních novin, čtenářstvu slibuje fejetonní rubriku jako hlavní prostředek uspokojení čtenářského zájmu o oblasti vědy, umění a literatury. Jako hlavní prostředek je proponována jak beletrie, zejména romány a novely, tak ovšem i vědecká a umělecká kritika a "die Besprechung aller

neunen Kunsterschienenungen überhaupt".

Kromě takto zaměřených pokusů o řízení fejetonní rubriky se ovšem i v Havlíčkových žurnalistických podnicích objevily snahy využít nových stylistických možností v rámci svébytného typu článku, který bychom mohli označit za předchůdce fejetonního žánru a formovatele žánrového povědomí v řadách čtenářstva. Autorsky byl více než sám Havlíček nesen tímto směrem pravidelný a nepostradatelný redakční spolupracovník Vilém Dušan Lambl. Ten přispíval právě do fejetonní rubriky, a to jak podepsanými, tak i několika různými šiframi označovanými články¹⁷⁾. Kromě cyklu cestopisných črt přibližujících čtenářstvu jadranské pobřeží - výsledku cesty k jižním Slovanům v roce 1848 - a otisku překladu Preradovičovy básně Prvenci, přispěl Lambl několika povětšinou polemicky vyhocenými causeriemi. Vyznačovaly se však stylovými rysy, které můžeme shledat v pozdějších fejtonech v žánrovém slova smyslu, zejména pak upomínaly na některé ze stylistických postupů Nerudových. Sarkasmus a ironie byly Lamblovi hlavními způsoby pohledu na zobrazovanou skutečnost, autor byl stylizován přímo v textu jako personifikovaný "tvůrce fejetonu", který s oblibou parodoval styl úředního zpravodajství nebo i styl odborný. Vtip, založený především na paradoxním spojování jednotlivých témat a pointování dílčích celků i celého textu, byl Lamblovi základním prostředkem oslovení čtenáře, s nímž navíc sehrával články oživující hru, spočívající v častých proměnách snadno dešifrovatelných pseudonymů. Čtenář měl být znejistšován, napínán, uváděn do pochybností při průběžném hodnocení jednotlivých v textu obsažených výseků politické či společenské skutečnosti. Prostředky znejistšení čtenáře ve vztahu k textu byla Lamblovi skrytá ironie, s níž jednotlivá témata prezentoval, aby je v zápětí komentoval ze zcela odlišného, tentokrát pro autora příznačného stanoviska. I ono ovšem bylo velmi často relativizováno prostě tím, že stylizovaný autor dával najevo řadu sebeironických rysů, které jeho věrohodnost a kompetentnost k soudu znejistšovaly. Napětí mezi stylovými rovinami, hodnotícími postoji i tematickými celky se zkrátka stalo základním prostředkem oslovení čtenáře. Lambl se tak nápadně odlišil od dosavadní praxe české žurnalistiky, ale i od stylu současníků. Jeho články již nebyly více méně stylizovaným popisem objektu, jakým jsou konec konců i beletrizované texty Tylovy, stejně jako racionální výklady Havlíčkovy. Jednotlivá témata se Lamblovi stávají součástí textu nejen proto, že odrážejí popisované předměty a děje, ale zejména pro svou schopnost vytvářet v rámci článku napětí, směřující k neustálému pobavení, znejistšení a překvapení čtenáře. Publicistika tu tedy nejvíce získává charakter slovesného uměleckého výkonu. Zdůrazněme ještě jednou, že Lambl je v tomto ohledu více slovesným umělcem než Tyl: ten sice využívá kanonizovaných prostředků dobové beletrie, ovšem pouze k účinnějšímu uskutečnění základních žurnalistice imanentních funkcí. Lambl oproti tomu sáhne k stylistickým prostředkům doposud vývojem české beletristické prózy nereflektovaným: jeho cílem je ovšem uvolnění vztahu textu k vnější společenské a politické skutečnosti, jeho větší svébytnost a soběstačnost umělecká. Právě v tomto ohledu předjímá Lambl Nerudu snad ještě výrazněji než využitím obdobných tvárných prostředků a stojí tak na počátku vývojové linie české umělecké prózy, která se žurnalistikou a zejména jejími

tvárnými podněty sytila po druhou polovinu devatenáctého století i ještě později, nejvýrazněji snad v díle Haškově či Hrabalově ¹⁸⁾.

Zaměření a úroveň Lamblových příspěvků odpovídá v Havlíčkových Národních novinách pouze několik "Listů z Vídně", otištěných na počátku roku 1850. Dobové módní a pro vývoj fejetonu příznačná forma dopisů z cizí metropole, která se běžně objevovala v listech vídeňských jako jeden z hlavních čtenářských magnetů, je tu navíc ještě obohacena o další z příznačných rysů pozdějšího fejetonu šedesátých let, totiž o polytematičnost. Na ni odkazuje již podtitul, synopticky uvádějící výčet základních témat. S touto jedinou výjimkou je ovšem fejetonní rubrika Národních listů na Lamblovi takřka závislá: její ostatní, tedy Lamblem nevypracované příspěvky, jsou takřka bez výjimky stroze výkladového charakteru, styl nevybočuje z průměrné úrovně dobových obvyklých a autorsky bezpříznakových klišé. I sám Havlíček používal fejetonní rubriku ke sledování svých zásadních politických cílů. Otiskl zde například od 6. do 13. května 1850 v sedmi pokračováních polemickou úvahu Die deutschen Hegemonen, tématem i stylem náležející spíše do politické části listu. I nepravdivost rubriky v obdobích, kdy Lambl konal svou cestu po slovanském jihu, ukazuje jak volnou ruku ve fejetonu Havlíček svému spoluredaktoru poskytl. K ocenění Lamblovy role v konstituování českého fejetonu je snad ještě třeba dodat následující poznámku: Několik nepravdivě uveřejňovaných článků jistě nemohlo v širších vrstvách českého čtenářstva vytvořit žánrové povědomí fejetonu. Lze ovšem přesto v rozporu s některými dosavadními náhledy tvrdit, že právě Lambl a nikoli Havlíček byl bezprostředním předchůdcem mladočeské fejetonistiky šedesátých let ¹⁹⁾.

Havlíček sám vyhověl nárokům pozdějšího fejetonního stylu kromě několika počátků svých výkladových článků, v nichž chtěl pro sebe jinak netypickým stylistickým postupem navázat účinnější kontakt se čtenářem, pouze v několika příspěvcích do Šotky ²⁰⁾. Zejména dialog personifikovaného autora se Šotkem, tihnoucí k ironii, překvapivěmu slovnímu obratu a pointě, kontrastuje v tomto ohledu příznivě s obvyklým Havlíčkovým publicistickým slohem. Ovšem nejbližší k fejetonu jsou i v Šotkovi opět články Lamblovy. Ten se na rozdíl od Havlíčka soustředil na nepolitická témata, například ryze fejetonní téma plesů a módy. Fejetoničnost Lamblova opět jako v Národních novinách zdůraznil sebeironickou stylizací jednoho z účastníků dialogu, tentokrát ovšem nikoli autora, ale Šotky. I důraz na detail blízký životnímu okruhu čtenářských zájmů, stejně jako tematizace tvorby textu v jeho počátku, odpovídají zcela stylu pozdějších článků Nerudových. Příspěvků tohoto typu ovšem není ani v Šotku uveřejněno mnoho ²¹⁾ a přednost i zde dostává autorsky méně náročný otisk beletrie. Přesto jsou Národní noviny nejvýraznějším pokusem o český fejeton roku 1848 a s ohledem na svízelnou situaci českého tisku v letech padesátých podrží své vyjimečné postavení vlastně až do nástupu mladočeské generace Národních listů, reprezentované ve fejetonním oboru zejména Hálkem a Nerudou.

Zajímavá snad v této souvislosti může být následující poznámka: Fejetonní tematika a styl nezůstaly v revolučním roce omezeny na v novinách tištěnou publicistiku. Kromě aktuálních společenských písní je můžeme najít i v některých dobových letácích. Způsobem zpracování látky se od sebe patetické rétoriky tištěných

zpráv a prohlášení i od konvenční poetiky vlasteneckých zpěvů některé z těchto příležitostných tisků nápadně odlišovaly. Byly to v první řadě ty z nich, které často odkazovaly na žurnalistiku již svým titulkem. Tak "Novinárna vrabců v Praze, v nížto každý z nich mluví, jak mu byl zobák narost" ²²⁾, svým charakterem upomíná na Havlíčkova Šotku a na jeho pointovanou dialogičnost. "Příloha k motolským novinám" ²³⁾ pak již svým podtitulem "Slavný protest a návrh kocourkovanů" odkazuje na poměrně konvencionalizovanou tradici žurnalistiky třicátých a čtyřicátých let. Nejvíce se ovšem tvárným postupům fejetonu přiblížil německý "höchst aufrerizendes Pamflet", s výmluvným titulem "Unmasgebliche Betrachtung eines friedliebendes Türken über des letzten bedauerlichen Excesse in Prag" ²⁴⁾. Forma fiktivního dopisu z Turecka je v něm k zábavnosti, a tím i přesvědčivosti stupňována užitím stylistických prostředků, které byly běžné i v okruhu redakce Karla Havlíčka. Nepřekvapí nás proto, že autorem letáku, psaného zcela fejetonní formou, je - jak prozrazuje podpis - Méliv Našud, což je anonym V.D. Lambly. Mladý žurnalista pod ním uveřejnil již dříve v rámci Národních novin článek, příznačný právě s pozdějším letákem shodnou formou fiktivního listu z Turecka. Není zde možné ani účelně sledovat podrobněji spřízněnost letákové a fejetonní produkce osmačtyřicátého roku. V souvislosti s Havlíčkem a jeho redakčním kruhem se spokojme se zjištěním, že oba okruhy byly propojeny nejen užíváním často obdobných tvárných prostředků, ale částečně i svým autorským zázemím ²⁵⁾.

Abychom mohli přesněji docenit úroveň Havlíčkova autorského, popřípadě redakčního přínosu pro rozvoj českého fejetonu, všimněme si na závěr alespoň ve stručném obryse vývoje v období těsně následujícím, tedy v padesátých letech. I když podle některých názorů tato perioda nebyla natolik nepříznivá rozvoji české literatury, jak by se mohlo na první pohled zdát a jak tradují obecně přijímaná mínění ²⁶⁾, české publicistice zasadila takřka drtivý úder. Po rozsáhlé státní perzekuci českého tisku se kromě krátkodechých pokusů v polovině desetiletí stal jediným novým a přitom alespoň relativně prosperujícím českým časopisem Mikovcův Lumír. Jeho zaměření bylo ovšem beletristické a takřka důsledně nepolitické. I on ale obsahoval fejetonní rubriku, která však měla alespoň částečně nahradit chybějící zpravodajskou část. Byly v ní tedy tištěny články, které svou formou i obsahem s rozvojem fejetonního žánru nesoúvisely. Informace v nich naprosto převládala nad zábavností a snahou po stylové pestrosti. Jediným stylově jednotícím prvkem různorodých příspěvků byl jejich patos, sklon ke složitosti syntaxe a užití postupů řečnického stylu, tedy stylistické prostředky překonané vývojem fejetonu již v období předběřnovém. Jen vyjimečně je v konci desetiletí nebo ještě spíše počátkem let šedesátých otištěn text obsahující jazykovou komiku nebo pokus o humornou autostylizaci autora. Ani tehdy ovšem jeho úroveň zdaleka nedosahuje dřívějších pokusů Havlíčkových či Lamblových. Výmluvným příznakem vývojové neprogresivnosti je i pravidelný otisk Douchových deklamovánek. Ty měly plnit obdobný souhrn funkcí, které si již v éře Havlíčkově vyhradil fejeton. Byly ale spíše návratem do první poloviny třicátých let, oné doby nadšení prvních vlasteneckých balád, kde tento žánr také vznikl. S moderní redakční prací, jak ji lze sledovat právě již v podnicích Havlíčkových, však deklamovánka neměla nic

společného.

Teprve v padesátých letech, tedy pod tlakem vnějších okolností, nabyt u českého čtenářstva na rozhodujícím významu fejeton německých novin. I on se totiž v předbřeznové etapě teprve pozvolna utvářel a samotní němečtí badatelé spojují jeho podstatnější rozmach až s rokem 1848²⁷⁾. Pražské německé žurnály a především časopisy vídeňské se tedy právě pro padesátá léta staly bezkonkurenční normou, ovlivňující žánrové povědomí i u jinak jazykově českého čtenářstva. Úroveň fejetonní rubrik jazykově německých listů přitom byla značně rozdílná. Početně nejsilnější skupina těch z nich, které byly jak co do redakční praxe, tak i úrovní otištěných článků spíše tradiční, zároveň zřetelně ukazuje na vysoký standard, který si Tyl a po něm Havlíček s Lamblem dokázali udržet²⁸⁾. Novinami s vysokou úrovní byl naproti tomu pražský *Correspondenzblatt aus Böhmen* a především vídeňská *Presse*. Její fejetonní rubrika byla nejen pro padesátá léta nedostižným vzorem. Oba zmíněné žurnály přinášely pravidelně fejetonní causerie, jejichž typ byl z hlediska dalšího vývoje perspektivní. Tyto Wiener, popřípadě *Parieser Plaudereien*, jak byly často nazývány, se vyznačovaly všemi obsahovými i formálními rysy fejetonního žánru a pravidelnost jejich otiskování vytvářela silný tlak na konstituování žánrového povědomí fejetonu, a to - zdůrazněme ještě jednou - i u jazykově českého čtenářstva. Představovaly tak ovšem i normu, s níž se musela alespoň část nově nastupující mladočeské fejetonistiky vyrovnat, nechtěla-li ztratit kontakt s bilingvním publikem v citlivém okamžiku opětného oživení české fejetonní produkce.

Na základě provedeného rozboru fejetonů Havlíčkových novin je ale současně nutno konstatovat, že pro druhou polovinu minulého století nebyl jeden z největších novinářů svého národa pouze často sebeklamným symbolem nezlomnosti národního charakteru, předmětem mýtotvorného úsilí a vzorem politického žurnalisty par excellence. Společně s Lamblem podnikl první soustředěný a stylisticky vyvážený krok k amalgamizaci doposud roztroušených, nesoustavně užívaných tvárných prostředků a přispěl tak k ustálení tvaru, jehož dalším pěstitelem a vrcholným mistrem se později stal Jan Neruda. Havlíčkova role v tomto procesu je ovšem obecně uznanou literárněhistorickou mincí²⁹⁾. Snad tvárný rozbor konkrétního materiálu pomohl zpřesnit její rážbu i hodnotu.

POZNÁMKY

- 1) Tuto vývojovou tendenci české prózy minulého století sledovala doposud především Jaroslava Janáčková, viz její zhodnocení tvárného experimentu Jana Nerudy, obsažené ve stati *Fejton a fejetonistická novela*, in: *Stoletou alejí*, Praha 1985, s. 89-105
- 2) Příslušný vývojový kontext jsem se pokusil naznačit v článku *K žánrovým souvislostem momorátu, kramářské písně a fejetonu*, *Národopisné informace* 22, 1987, s. 179-184.
- 3) Prehistorií českého fejetonu se zabývali především:

Arbes, J.: *Nejstarší české feuilletonní causerie*. *Česká revue* 2, 1889, s.287. 413 s 677.

Pražák, A.: *Feuilleton, jeho roztržení a myšlenkový význam*. In: *Literatura česká XIX. století III*, Praha 1907, s.560-591.

Kromě těchto nejstarších, ale materiálově cenných prací existují kompilačně pojaté a odborně nedostačující pokusy K. Štorkána, viz *Umění fejetonu*, Praha 1979.

- 4) Příspěvky k poznání Havlíčkovy a Tylovy publicistiky nalezneme jak v řadě samostatných studií, tak v rámci syntetických děl. Viz zejména: Beránková, M.: *Dějiny československé žurnalistiky*. Praha 1981
Hýsek, M.: *J.K.Tyl*. Praha 1920
Chalupný, E.: *Karel Havlíček*. Praha 1921.
Beránková, M.: *Karel Havlíček Borovský*. Praha 1980.
Kačer, M. - Otruba, M.: *Tvůrčí cesta J.K. Tyla*. Praha 1961.
Novák, A.: *Slovesný výraz Havlíčkových Epištol kutnohorských*. *Naše řeč* 19, 1935, s. 245-256.
Otruba, M.: *Tylova publicistika z údobí Květů*. *Česká literatura* 27, 1979, s. 489 an.
Pilát, J.: *Humor a satira Tylových časopisů*. *Československý novinář* 7, 1955, s. 84-87.
Procházka, V.: *Karel Havlíček Borovský*. Praha 1961.
Řepková, M.: *Satira Karla Havlíčka*. Praha 1971.
Stanislav, B.: *Karel Havlíček Borovský*. Praha 1954.
Tobolka, Z.: *Havlíček jako redaktor České včely a Pražských novin*. In: *Literatura česká XIX. století II, část 1*, Praha 1905, s. 583-596.
Zdeněk, Z.Š.: *Politický význam J.K. Tyla*. Praha 1963.
Volf, J.: *Dějiny novin v Čechách do r. 1848*. Praha 1930.

- 5) Neruda dokonce považuje takzvaný "pikantní" styl za inspirační zdroj moderní umělecké literatury. Viz. *studii Moderní člověk a umění, Studie, krátké a kratší II*, Praha 1958, s. 21-30.
- 6) Otruba, M.: *Časopis jako dialog*. In: *Tyl, J.K.: Národní zábavník*. Praha 1981, s. 809.
- 7) K tomu viz Jeřábek, D.: *V. V. Tomek a K. Havlíček v letech bachovské reakce*. Brno 1979.
- 8) Viz. *zj. Masarykovu Českou otázku* (Praha 1895) a práci O. Urbana *Česká společnost 1848-1918* (Praha 1982), stejně jako studii J. Křena *Konfliktní společnosti. Češi a Němci 1780-1918*. Praha 1990.
- 9) Viz v předešlé poznámce citovanou práci J. Křena, tam na s.68- 121.
- 10) Rozvoj německého fejetonu zmapovali především:

Bender, H.: *Klassiker des Feuilletons*. Stuttgart 1965.
 Blanck, F.: *Der deutsche Nachrichtenmarkt*. Heidelberg 1910.
 Eckstein, E.: *Beiträge zur Geschichte des Feuilletons I-II*. Leipzig 1876.
 Hacke, W.: *Feuilleton - Kunde*. Halle 1943.
 Kellen, T.: *Aus der Geschichte des feuilletons*. Essen-Ruhr 1907.
 Lotze, W.: *Das Feuilleton der National-Zeitung von 1848 bis 1910*. Würzburg 1933.
 Menieur, E.: *Die Entwicklung des Feuilletons der grossen Presse*. Nürnberg 1914.
 Menieur, E. - Jessen, H.: *Das deutsche Feuilleton. Ein Beitrag zur Zeitungskunde*. Berlin 1931.
 Merkelbach, H.: *Das Feuilleton der Münchener Tagespresse 1815- 1848 in seinen Darstellungsformen*. Würzburg-Aumühle 1941.
 Prus, R.E.: *Geschichte des deutschen Journalismus*. Hannover 1845.

- 11) Za Štěpánkovy redakce nedosahovala úroveň nepolitické rubriky Pražských novin ani průměrné rutinní úrovně. Byla naplňována málo aktuálními zpravodajskými články s odtazivou tematikou, jen zcela výjimečně se objevil i tak konvenční prostředek novinářské zábavy, jakým byl otisk anekdoty.
- 12) K polemice samé viz práci D. Jeřábka, citovanou v pozn. 7.
- 13) Tyl, J.K.: *Pražský posel 1848*. Praha 1966, s. 416.
- 14) *Národní noviny*, 3.11. 1848.
- 15) Viz práce Menieura a Jessena, citovanou v pozn. 10.
- 16) *Národní noviny* 1848, 31.12., s. 887-888.
- 17) Různost Lamblových šifer zmýlila i Z. Tobolku (K.Havlíčka politické spisy I, Praha 1901, s.XII), takže ve výčtu Havlíčkových spolupracovníků uvádí nepřesně Jan J. Lambl a navíc správně registruje domnělého autora Vilém Dušan. To jsou ovšem pravá Lamblova jména, užívaná k občasnému označení příspěvků stejně jako prenonym W.D. nebo dokonce anonym Měliv Našud.
- 18) Na souvislost fejtonu, zejména pak Nerudova, s dalším rozvojem moderní české prózy jsem poukázal v článku Neruda poněkud jubilejní, aneb k pramenům poetismu, *Estetika* 28, 1991, s. 179-184.
- 19) Havlíček jako předchůdce Nerudův je uveden Pražákem na s. 526 III. svazku *Literatury české XIX. století*. Pražák tu zřejmě mylně vyložil příslušnou pasáž hesla Feuilleton Riegrova slovníku naučného, kde se uvádí jako předstupeň Nerudova fejtonu Havlíčkovy *Národní noviny*, nikoli tedy Havlíček sám.
- 20) Příznakový počátek Havlíčkových článků viz: Biskupský zákaz *Národních novin*. *Národní noviny* 22.7. 1849, s. 7, dále *Proti Prager Zeitungu*, *Národní noviny* 3. a 9.6. 1849.

- 21) *Národní noviny* 1.4. 1849.
- 22) Otištěno M. Novotným in: *Letáky roku 1848*. Praha 1948, s.166.
- 23) *Tamtéž*, s. 169.
- 24) *Tamtéž*, s. 196.
- 25) Upozornuji v této souvislosti na nápadnou shodu stylu *Novinárny vrabců v Praze* (viz. pozn. 22) s tvárnými postupy Havlíčkovými. Leták je ovšem anonymní, takže stylová shoda, jakkoli nápadná, nemůže být dostatečným důkazem Havlíčkova autorství. Jiné, byť i nepřímé důkazy pro Havlíčkovo autorství chybějí.
- 26) Viz Jeřábek, D.: *Nerudovo hřbitovní kvítí*. In.: *Tradice a osobnosti*. Brno 1988, s. 61-76, zde zj. s. 62-67.
- 27) Viz v pozn. 10 uvedené práce Menieura, Jessena a Ecksteina.
- 28) Tak *Constitutionelles Baltt* aus Böhmen v roce 1851 přináší v rámci fejtonní rubriky především seriály výkladových článků, jen zřídka přerušené otiskem fejtonní causerie. Ta je zpravidla dílem vídeňského dopisovatele. I těmito řídkými pokusy však *Constitutionelles Baltt* vyniká nad úroveň *Bohemie*, která dává před fejtonem přednost inzerci a stylově pestřejší články s nepolitickou tematikou přináší jen výjimečně. Pro poměr německého a pražského tisku a novin vídeňských se tak příznačně děje v rubrice *Aus Wien*. Ovšem i *Wiener Allgemeine Theaterzeitung* naplňuje v polovině padesátých let svou fejtonní rubriku články výkladového charakteru, kromě nichž dokonce ještě otiskuje starší podobu nepolitického zpravodajství - *Vermischte Nachrichten*. Příkladem bulvárního časopisu zcela pokleslé úrovně a konvenční ražby pak může být *Wiener Conversationsblatt*, který své čtenáře oslovoval především pravidelným otiskováním senzačních románů, jakým byl roku 1855 *Der tode Caffesteder*. V mnohých pokračováních vycházející kriminální příběhy či zpracování senzačního, leč zcela konvenčního tématu, jakým se vyznačoval seriál *Die Dame mit dem Todtenkopfe* in Wien, byly pak čas od času doplňovány otiskem zprávy o neštěstí, odpovídající tématem i stylem žurnalistické produkci konce osmnáctého století.
- 29) Viz zj. Pražákovu práci uvedenou v pozn. 2.

HAVLÍČEK A KYTARA

Lubomír SRŠEŇ

V roce 1988 koupilo oddělení starších českých dějin Národního muzea v Praze od RNDr. Jiřího Plášila z Libochovic kytaru, o níž se traduje, že byla darována babičce dr. Plášila Zdenkou Havlíčkovou. Původně prý patřila Karlu Havlíčkovi Borovskému. Kytaru doprovázela velice bohatá dokumentace písemností a novinových výstřižků, sestavovaná po léta dr. Plášilem a jeho matkou.¹⁾ Přestože je doprovodný materiál tak rozsáhlý, nedává bohužel jednoznačnou odpověď na to, co nás zajímá nejvíce - zda jde o skutečně autentickou památku na Karla Havlíčka. Pokouším se proto v tomto příspěvku shrnout vše, co se mi podařilo na téma "Havlíček a kytara" zjistit a ověřit tím hodnověrnost tradovaného tvrzení.

Havlíček nebyl žádným vynikajícím hudebníkem. Jeho krajan a přítel V. Zelený po letech vzpomínal,²⁾ že "nejevili v letech pachelecích nižádné chuti k hudbě". Havlíček sám si v dopise K.V. Zapovi z 24.10. 1843 povzdechl "velmi lituji, že sám hudbě tak málo rozumím" a konstatoval, že neumí zapisovat melodie slyšených písní.³⁾ Zapovi se v dopise z Moskvy 16.1. 1844 sice chlubil, že naučil zpívat Poláky a Rusy české písně, ale přesto vyjadřuje přání "Kdybych byl sám hudebník!" Písně měl rád, zvláště lidové, sbíral je a inspiroval se jimi ve vlastní básnické tvorbě.⁴⁾ Melodie známých lidových písní, na něž záměrně skládal své satirické skladby, účinně napomáhaly k jejich popularizaci. Na kytaru se naučil hrát, ale hrál na ni nejspíše jen jako nadšený amatér, bez hlubších znalostí. Snad o tom může svědčit nedatovaný list Havlíčkova rukopisu s nápisem "Kytara" s nečekaně neuměle psaným houslovým klíčem, pocházející nejspíše z doby gymnasiálních studií, kdy se s kytarou seznamoval.⁵⁾ Jistě právem konstatoval J. Morava, že chlapec Havlíček neměl k hudbě ani chuť, ani nadání a že i přes pozdější nadšení pro kytaru nebyl Havlíček nijak zvlášť muzikální.⁶⁾

Na kytaru se Havlíček naučil hrát asi roku 1836, ve svých patnácti letech, v 5. třídě brodského gymnázia. Svědectví o tom podal opět jeho přítel V. Zelený⁷⁾, který v návaznosti na líčení Havlíčkových osudů v 5. třídě vzpomíná: "byl ať to doba sentimentálního prozpěvování při kytaře - a Havlíček sám /.../ stal se pilným kytaristou a ohnivým zpěvákem. Byly tehdy mezi mládeží brodskou některé písně zdomácnělé, které takorba každý žák mívával ve zvláštní knížce opsané a které se zpívaly při vzájemných návštěvách." Z té doby se zachoval v muzeu v Havlíčkově Brodě rukopisný zpěvníček s českými, latinskými a německými písněmi, které si pořídil Havlíček r. 1837⁸⁾. Je nanejvýš pravděpodobné, že již r. 1836 si Havlíček opatřil vlastní kytaru. Tu si nepochybně odvezl do Prahy, kde začal v říjnu r. 1838 studovat tzv. filosofii, čili dvouletý základ pro další univerzitní vzdělání. O své kytaře se zmiňuje ve studentsky recesním dopise mladšímu příteli Mořici Přiborskému do Německého Brodu z 9. dubna 1839. Píše, že právě zapomněl, co chtěl psát, ztratil inspiraci, a utíká se tedy "ke gitaře a po dlouhém strún natahování a spauštění" si trochu "o beraň střeva prsti odřel" a tu se mu "čep z hlavi wirazyl a hognost myšlenek

cely stul přikrila"⁹⁾ Z tehdejší Havlíčkovy korespondence s rodiči se dozvídáme,¹⁰⁾ že často nakupoval houslové a kytarové struny, které posílal svému otci pro jeho obchod. Ve strunách se vyznal, jak vyplývá z prvního dopisu, kde se o nich zmiňuje, z 18. října 1839: "Kytarová H a houslová A jsou totéž, proto jsem nevzal žádnou kytarovou H." Z jediného místa v této korespondenci je patrné, že struny potřeboval i pro vlastní kytaru. V dopise z 12. října 1841, tedy již po vyloučení ze semináře, píše: "Rovněž struny posílám s účtem zl. 11-49 kr.v.č. (vídeňského čísla). Jedno D jsem si ponechal." Struny kupoval Havlíček obvykle "u Schüllera". V dopise ze 16. října 1842 je při záznamu o nákupu strun poznámka "houslového G jsem vzal dva druhy, nevím, který se lépe zalíbí, Schüller míní, že dobrý muzikant používá jenom strun ze střev" (kromě střevových existovaly struny předené). Oním Schüllerem byl velmi pravděpodobně Ferdinand Schüller (1778- 1857), výrobce žesťových nástrojů¹¹⁾ a obchodník. Firma "Ferdinand Schüller" (syn ?) existovala v Praze ještě roku 1868 a zabývala se obchodem s hudebními nástroji, strunami a podobně.¹²⁾

Zda měl Havlíček kytaru s sebou i v Moskvě (únor 1843 až polovina roku 1844), nevíme. Že tam učil zpívat Poláky a Rusy české písničky, jsme už uvedli. Dochovaly se i čtyři listy poznámek a akordů psané Havlíčkovou rukou, s ruskými výrazy a s daty Havlíčkova života, která končí roky 1842 a 1843.¹³⁾ Tyto nepřilíší průkazné doklady jsou ještě zlehčovány známou skutečností, Havlíčkem barvitě popsanou: cestu ze Lvova do Moskvy podnikal na povozech tak nepohodlných a nebezpečných, že bylo divem, že ji přežil. Píše, že měl dva kufrý, nezdá se tedy pravděpodobné, že by s sebou vzal i kytaru.

Z Moskvy se vrátil Havlíček v polovině léta 1844 do Německého Brodu. Při organizování místního ochotnického divadla se zamiloval do Fanny Weidenhofferové, u níž pak trávil četné večery.¹⁴⁾ Ty se jistě neobešly bez zpěvu a hry na kytaru. Když se počátkem jara 1845 Havlíček přestěhoval do Prahy, aby si zajistil existenci, neboť se chtěl s Fany oženit, sliboval své dívce v dopisech, že jí složí písničku, která se bude bude "zpívat jako ta ruská, nezapomněla ještě?"¹⁵⁾ Fany mu v Brodě vyšila pro kytaru pentle. To i další cenné zprávy se dozvídáme z tehdejší korespondence obou milenců, která začíná Havlíčkovým dopisem z Prahy z 5. dubna 1845, psaným vzápětí po přestěhování. Hned v prvním dopise Havlíček mimo jiné píše: "Kytáru novou již mám a pentle na ni (na bíle) dobře stojí. Na jedné široké straně pokoje proti oknám stojí divan. Nad ním visí obě kytary, a nad kytárami řada českých králů, Husa a Komenského." Dále píše, že ho navštívil Eman, bratr Fany a "když viděl kytáru a slyšel, že jste Vy jí vyšívala, řekl jenom mudrcky: To je dost, že to dovedla."¹⁶⁾ Tento záznam o koupi nové kytary někdy těsně před pátým dubnem 1845 je pro nás velmi cenný. Koupě je doložena i Havlíčkovými poznámkami s nadpisem "Vydání všecko"¹⁷⁾, které lze konfrontací se soudobou korespondencí datovat jednoznačně do dubna 1845. Nachází se zde cenný záznam "Za kytaru jsem dal u Schüllera 9 (zlatých)." Jde o již zmíněný pražský obchod Ferdinanda Schüllera, v němž i po letech byly prodávány kromě jiných nástrojů i kytary všech druhů. Schüller kytary jistě nevyráběl, ale pouze prodával (doložena je pouze jeho tvorba žesťových nástrojů). Zdá se, že stará kytara z gymnasiálních let Havlíčkovi již dosloužila a měl ji nad divanem jen pro dekoraci.

Hospodárný Havlíček by si jistě nekupoval novou kytaru zbůhdarma. Zbývá vysvětlit, co myslel Havlíček slovy "pentle na ni (na bílé) dobře stojí". Bílá barva asi neoznačovala bílou stěnu pokoje. Neznáme sice barvu zdí tohoto pokoje v Růžové ulici číslo 949, který byl podle Havlíčkových slov "vysoký, čistý a nově vymalovaný"¹⁸⁾, ale víme, že stěny pokojů tehdy nebyvaly bílé, ale barevné. Sám Havlíček píše Fany 21.2. 1846 o dalším najatém bytě, že zadní pokoj je zelený a přední popelavý.¹⁹⁾ Ani kytara nemohla být přirozeně bílá. Označení "bílý" užíval však Havlíček nepřesně pro přírodní nenatřené dřevo. Tak doporučoval Fany např. 21.2. 1846, aby dala udělat "bílý stůl do kuchyně" a 26.7. 1846, aby se postarala o "malou almužku z bílých slabých prken, ale docela hladkou, jako kistny jsou, beze vši krásy, docela jen jako kistnu, jen že ohoblovanou".²⁰⁾ Kytara, nově koupená asi na počátku dubna 1845, byla tedy určitě světlá, transparentně lakovaná. Snad chtěl Havlíček slovem bílá mimoděk odlišit novou kytaru od staré, která mohla být tmavá, popřípadě i černě lakovaná. Brzy se dozvíme, že černě lakovaná kytara byla součástí jeho pozůstalosti.

Kytaru připomíná ještě Fany Weidenhofferová v dopise Havlíčkovi psaném v Brodě 18. dubna 1845. Dívce se stýská po milém, a tak mu píše v zdrženlivém onikání: "On se musí také prozatím jen s kytarou spokojit; zajisté bude často zpívat, není-li pravda? Budu tomu velmi ráda, až mi tu píseň pošle, co se tak jako ta ruská zpívá, já jsem ji nezapomněla; právě v neděli jsme ji na Rozkoši zpívaly."²¹⁾ Havlíček se však plně vrhl do publicistické činnosti a není schopen slíbenou písničku dokončit. Omlouvá se za to koncem dubna i v květnu.²²⁾ Ani ke hře na kytaru se už pro samou práci skoro nedostane. V dopise z 3. července 1845 píše své dívce: "Teď jsem již dlouho ani na kytaru nehral, jako bych ji ani v pokoji neměl."²³⁾ Takto formulovaná věta potvrzuje, že starší kytara, kterou tu zcela pomíjí, už nebyla funkční. Zdá se, že během prvních měsíců svého pobytu v Praze, kdy se Havlíček ve svých 23 letech stává zralým, plně zodpovědným mužem, ho mladické nadšení pro kytaru opouští. Nemá už na ni pro důležitější úkoly čas ani myšlenky.

Vyprávění o tom, jak po seznámení se svou budoucí ženou Julií Sýkorovou v r. 1847 jí hrával pod dubem v zámeckém parku v Proseči u Pelhřimova na kytaru milostné písně, není podloženo a je třeba ho zařadit do oblasti dodatečných romantických mýtů.²⁴⁾ V horečnaté aktivitě dalších let se patrně kytara stala pro Havlíčka jen vzpomínkou na dobu bezstarostného studentského života. Ani v Brixenu, kde by pro kytaru měl času nadbytek, ji určitě neměl. Zabýval se tam sice mj. teorií rytmu českých národních i umělých písní²⁵⁾, přičemž by mu byla kytara jistě užitečná, ale jakékoli zmínky o kytaře v bohaté korespondenci chybí.²⁶⁾ Přitom by nebylo nesnadné, aby mu švagr Jaroš, který mu posílal v květnu r. 1852 do Brixenu nábytek z Brodu, poslal i kytaru. Zmínku o kytaře nacházíme pak až po smrti Havlíčkově, při soupise jeho pozůstalosti. Havlíček zemřel 29.7. 1856, jeho švagr František Jaroš, poručník malé Zdeničky Havlíčkové, se o dědictví přihlásil 16.11. 1856. Majetek Zdenčiných rodičů bylo však třeba nejdříve soustředit v Praze u Jarošů (část už zde byla, část byla v Brodě), takže Jarošův právní zástupce, notář dr. Václav Vrzák mohl pozůstalost sepsat až 4. června 1857.²⁷⁾ Pod položkou číslo 21 je zde uvedena i jedna kytara černě lakovaná, stará, bez strun ("1 Guittare schwarz polirt, alt ohne Saiten"), odhadnutá na

30 krejcarů. Pro srovnání uveďme, že na 40 krejcarů byl odhadnut psací pult z měkkého dřeva, černě natřený (položka číslo 17). Celá sepsaná pozůstalost byla pak veřejně vydražena ve dnech 28.-30. června 1858. Protokol zaznamenal, že "Quittare schwarz polirt, alt ohne Saiten" byla vydražena za 32 krejcarů. Samozřejmě není uvedeno, kdo ji koupil. Osobní předměty po Karlu Havlíčkovi se touto dražbou staly anonymním zbožím, z něhož se jen některé kusy později podařilo, spíše náhodou identifikovat.²⁸⁾ Shodou šťastných náhod se podařilo zjistit i osudy vydražené kytary. Blíže neznámá M. Jungová z Plzně reagovala roku 1914 na článek Cyrila Merhouta o havlíčkovských památkách v Národních listech (viz. poznámka 28) a vylíčila pro tyto noviny historii několika kusů Havlíčkova nábytku a zmíněné kytary.²⁹⁾ Uvedla, že část pozůstalosti, především celý soubor empírového nábytku a kytaru, koupil pražský Němec Carl Felix, který zemřel v Karlíně před třemi roky (tedy r. 1911) ve věku asi 84-86 let. Tento veterán z italských válek měl v Praze vetešnictví a půjčovnu a ke stáru zchudl. Za to, že ho podporoval otec pí Jungové Jan Marek, měl Havlíčkův nábytek po Felixovi zdědit. Felix však zemřel nečekaně a než do jeho bytu přišla sestra pí Jungové, domovnice většinu nábytku prolezlého hmyzem, rozstřípala a spálila. Z gamitury se zachovala jen velká žlutá empírová skříň na knihy, kterou pisatelka nyní vlastní. Domovnice při unáhlené asanaci "zplesnivělou kytaru asi se dvěma strunami hodila do vozu popelářova." M. Jungová pokračuje smutným epilogem: "Moje sestra šla ihned do obecního dvora, aby kytaru zachránila, ale tam jí řekli, že všechno bylo už vysypáno do Vltavy." Jediná autentická kytara z majetku Karla Havlíčka, černě lakovaná, tedy nepochybně ona starší, kterou měl už z dob gymnaziálních, pravděpodobně z roku 1836, a jež byla už roku 1845 asi porouchaná, byla takto v roce 1911 nenávratně odnesena vltavskou vodou.

Co se asi stalo s druhou, světlou kytarou, kterou si Havlíček koupil na počátku dubna 1845 v Praze u Ferdinanda Schüllera? Existovala ještě v době Havlíčkovi smrti?

Mohlo se vůbec stát, že by nebyla zahrnuta do pečlivě sestaveného soupisu pozůstalosti, který obsahoval i pár šedých vlněných punčoch? Tyto možnosti nelze vyloučit. Víme, že některé rodinné památky nebyly do pozůstalosti vůbec zapsány. Tak se například zachovala pokladnička s jedním krejcarem, kterou dostala Zdenka k vánocům v Brixenu r. 1853, či náramek z Juliiných vlasů³⁰⁾ a další předměty. Vzhledem k tomu, že část Havlíčkova majetku byla v rámci pozůstalostního řízení převezena do Prahy z Brodu z domu, kde dosud bydlela Havlíčkova matka, lze se domnívat, že některé drobnější či osobní předměty po jejím synovi v Brodě zůstaly. Nelze vyloučit, že tam mohla přečkat dražbu i ona novější kytara.

Zajímá nás to z toho důvodu, že ve sbírkách dvou českých muzeí existují dvě kytary, o nichž se prohlašuje, že původně patřily Karlu Havlíčkovi. První kytaru získalo muzeum v Německém Brodě, založené roku 1898, již někdy před rokem 1929. Blíže provenienční údaje nejsou bohužel známy, neboť na počátku německé okupace byla evidence záměrně likvidována, aby se nedostala do nepřátelských rukou.³¹⁾ O této kytaře napsal 24.7. 1981 dr. Josef Herink, někdejší pracovník havlíkobrodského muzea: "...víme, že kytara Karla Havlíčka Borovského v Havlíčkově Brodě není asi pravá (již v roce 1929 o tom vyjádřil pochybnost tehdejší správce muzea Antonín

Šouba)...³²⁾ Dr. Herink nejspíše čerpal z knihy F.B. Vaňka, Vlaštovky se vracejí, vydané posmrtně v Praze r. 1946, kde je citován Šoubův výrok (na straně 128) "Máme domněle Havlíčkovu kytaru, ale její pravost ověřenou nemáme." Připsání kytary Havlíčkovi bylo tedy patrně jen dílem tradice. Kytara má uvnitř štítek výrobce: "Martin Stoss in der obern Breuner Strasse N.1209 in Wien". Martin Stoss, uváděný někdy také jako Johan Martin Stoss, se narodil 12.9. 1778 ve Füssen v Tyrolsku a zemřel 9.8. 1838 ve Vídni. Na uvedené adrese ve Vídni (dnes je to Habsburgergasse 4) působil od roku 1810. Patřil k nejlepším vídeňským houslařům, vyráběl i violoncella a kytary. V muzeu české hudby Národního muzea v Praze je od něho tzv. chitarrone a viola experimentální formy. Tyto údaje nevyvracejí, ale ani nepotvrzují možnost, že by kytara mohla kdysi patřit Havlíčkovi. Nedůvěru vzbuzuje spíše to, že vzhledem k věhlasnému výrobci šlo patrně o nástroj dražší - a ten by si Havlíček asi nemohl dovolit. Závažnou skutečností je, že kytara je velmi tmavě mořená. To téměř s naprostou jistotou vylučuje, že by šlo o kytaru Havlíčkovu. Jak jsme výše doložili, dochovat se mohla případně jen kytara se světlou politurou. A uvažovat o tom, že by měl Havlíček více kytar než dvě, není reálné, neboť jeho zájem o hru na kytaru jsme omezili jen asi na devět let (1836-1845). Toto strážlivé hodnocení však nezbavuje kytaru v havlíčkobrodském muzeu zajímavosti. Přestože ztrácí kouzlo nástroje dotýkaného Karlem Havlíčkem, zůstává jí sláva kontaktu s dalším slavným Čechem, s básníkem Jaroslavem Seifertem. Jde o pikantní a rozvernou historku, která se odehrála počátkem roku 1941 a byla plně vyzrazena až po mnoha letech. Roku 1969 vydal František Hampl Dobrodružství Jaroslava Seiferta, v níž (na s.42 ad.) vzpomíná na společnou zimní návštěvu tehdy ještě Německého Brodu. Jaroslav Seifert, kterému těsně předtím vyšel Vějíř Boženy Němcové, uvažoval o cyklu veršů o Karlu Havlíčkovi Borovském, a proto hledal inspiraci mezi havlíčkobrodskými památkami v muzeu. Nesmírně ho zaujala údajná Havlíčkova kytara, na které tehdy už byly jen dvě struny a jejíž stuhu byly již nadobro spuchřelé³³⁾. Když zůstal s kytarou na chvíli sám, zmocnil se jednoho jejího kolíčku, na kterém už nebyla napnutá struna. Spiklenecky se pak se vzácnou relikvií svěřil příteli Hamplovi. Když ten projevil obavy, jaká z toho bude ostuda, slíbil Seifert, že to napraví. A několik dní poté vyšla v Národní práci Seifertova kouzelně psaná kurzíva, kde o ztrátě kolíčku píše.³⁴⁾ Nepřiznává, že on byl tím pachatelem, jen píše, že pachatele zná. Sdíli s ním víru, že kolíček může mít inspirační sílu a stejnou kouzelnou moc, jako kolíček na Červíčkově base v Králi Lávrovi, uříznutý z Kulínovy vrby. Slibuje také, že se kolíček zanedlouho zase objeví na svém místě. Seifert skutečně verše věnované Havlíčkovi napsal a v březnu 1946 přednesl, jak vzpomíná F. Hampl. Vzápětí však v náhlém návalu sebekritiky básně zničil. Když Hampl navštívil v roce 1954 Havlíčkovu muzeum, našel v dírci po dosud chybějícím kolíčku lístek, napsaný správcem muzea Ant. Šoubou: "Ukradls mi, básníku Jaroslava Seiferte, v roce 1942 (správně 1941) kolíček. Ať Ti jen pánbůh požehná a ať Ti v Tvé harfě dobře drží, aby Tvoje struny zněly a srdečně českému národu ve věčné slávě a svobodě." Básník svůj talisman nikdy nevrátil. Snad mu byl skutečně inspirací, i když pocházel z kytary, kterou Havlíček patrně nikdy neměl v ruce.

Druhá kytara spojená tradicí se jménem Karla Havlíčka Borovského byla - jak již bylo řečeno úvodem - zakoupena r. 1988 do sbírek Národního muzea v Praze.³⁵⁾ Jako hudební nástroj je to výrobek běžné kvality, ve své době cenově přístupný.³⁶⁾ V kytaře je nalepený papírový štítek s firmou výrobce tištěnou ve čtyřech řádcích: "ANTON MITTEIS (in Leitmeritz) Schüler von Stauer / in Wien" Perem hnědým inkoustem je vpravo vedle druhého řádku připsáno špatně čitelné slovo "Palatz" (či Palaty ?, Talatz ?) a vlevo před čtvrtým řádkem málo zřetelné, ale nepochybné "No 667". O Antonu Mitteisovi není mnoho známo. Literatura uvádí³⁷⁾, že se narodil neznámo kde, kolem roku 1791 a že byl žákem vynikajícího vídeňského stavitele kytar Johanna Georga Stauffera. Vzhledem k vídeňskému školení a k vídeňskému původu jeho manželky Elisabethy Hellmarové se soudí, že snad mohl pocházet z Vídně. O jeho působení v Litoměřicích již v roce 1824 svědčí experimentální housle označené "Anton Mitteis in Leitmeritz anno 1824".³⁸⁾ Až v roce 1826 (10. března) získal "Ant. Mitteis, Geiden und Instrumenten-macher" v Litoměřicích městské právo.³⁹⁾ Zvláštní je, že roku 1837 je uváděn jako výrobce hudebních nástrojů v Žandavě a teprve od roku 1838 je opět registrován v Litoměřicích.⁴⁰⁾ Údaj o jeho školení u vídeňského Stauffera se vyskytuje až na tištěném štítku houslí z roku 1839 : "Anton Mitteis in Leimeritz / Schüler von Stauer in Wien / Anno 1839."⁴¹⁾ Fakt, že se na raném díle z roku 1824 označuje jen jako Anton Mitteis v Litoměřicích, zatímco na díle o patnáct let mladším se pyšní školením u slavného Stauffera, lze patrně interpretovat tak, že se snad ve Vídni až dodatečně "doškoloval". Po začátcích v Litoměřicích (1824-26), po pobytu ve Vídni a po působení v Žandavě se patrně až roku 1838 definitivně usadil v Litoměřicích, kde působil až do své smrti. V odborné literatuře je posuzován jako "nejlepší ze starých mistrů v Litoměřicích" a jeho četné kytary jsou ceněny jako velmi dobré.⁴²⁾ Nás by samozřejmě zajímalo, zda lze havlíčkovskou kytaru z Národního muzea přesněji datovat. K tomu by mohly napomoci jen údaje na štítku z roku 1839, snad lze tedy vyvozovat, že jde o práci vzniklou po opětovném usazení Mitteise v Litoměřicích roku 1837.⁴³⁾ Zatím nerozluštěnou záhadou zůstávají oba rukopisné přípisy na štítku. První (Palatz ?) snad může být bližším označením Mitteiseva bydliště. Druhý (No. 667) je buď číslem popisným, nebo číslem opusovým. Jako číslo opusové by to byl údaj značně vysoký, a tedy poněkud nepravděpodobný.⁴⁴⁾ Spíše se zdá, že jde o číslo popisné.⁴⁵⁾

Dalo by se tedy s určitou mírou pravděpodobnosti uzavřít, že tuto kytaru zhotovil Anton Mitteis spíše po roce 1837. Nelze asi předpokládat, že by šlo o jeho dílo pozdní, neboť by působilo asi komicky, kdyby se mistr ve zralém a pozdním věku (zemřel roku 1870 v 79 letech) ještě označoval jako něčí žák.

Uvažujeme-li tedy, zda ona kytara zakoupená Havlíčkem u Ferdinanda Schüllera počátkem dubna 1845 může být totožná s údajnou Havlíčkovou kytarou v Národním muzeu, lze říci, že to není předchozími závěry vyloučeno. Schüller jistě nakupoval a prodával zboží mnoha nástrojářům z Čech i odjinud. Ani Havlíkův údaj o pentlích na "bílé" kytaře nemusí být v rozporu. Připomínám, že tím Havlíček označoval přírodní, světlé dřevo, bez krycí barvy. A tato kytara, byť dnes již jemně zahnědlá, musela mít po zhotovení poměrně světlé dřevo, napuštěné jen transparentním nažloutlým

lakem. Jen stuhu na kytarě dochované neodpovídají zprávě, že je pro Havlíčkovu kytaru vyšívána na jaře 1845 Fany Weidenhofferová. Nynější stuhu, ač jistě z 19. století, nejsou vyšívány, jejich vzor je tkaný. Stuhu však mohly být, třeba i několikrát, vyměněny, stejně jako jsou vyměněny i struny a kolíky.

Všimněme si nyní, co o původu tzv. Havlíčkovy kytary v Národním muzeu vypráví tradice v rodině posledního soukromého majitele, dr. Jiřího Plášila. Musím předeslat, že kytara se v této vlastenecké rodině těšila zcela mimořádné úctě. Prodělávala pohnutou a zajímavou historii, kterou zejména dr. Plášil velmi pečlivě stopoval a dokumentoval. Z téměř nepřehledné záplavy dokumentů, uložených u přírůstkového spisu, bylo možné jen po značném úsilí vybrat to nejpodstatnější.

Podle rodinné tradice darovala kytaru Zdenka Havlíčková v době, kdy před svou smrtí pobývala v Německém Brodě (tj. od léta 1870 do léta 1872), své přítelkyni Anně Štefánkové. Anna Štefánková se narodila v Brodě 8. června 1849, byla tedy o necelý půlrok mladší než Zdenka. Motivem daru bylo údajné přátelství obou dívek, podle jiné verze šlo o projev vděku za to, že rodiče Anny Štefánkové, tedy Ignác Štefánek a Marie, roz. Fetterová, kdysi rodině Havlíčkově pomohli v nouzi. Nejstarším nepřímým dokladem toho, že Anna Štefánková vlastnila jakousi, nejspíše právě tuto kytaru, je rukopisný zpěvník s písněmi doprovázenými na kytaru, který získala a doplňovala ještě za svobodna, tedy před 26. lednem 1875.⁴⁶⁾ Korunním písemným dokladem je až poměrně pozdní, nicméně velmi důvěryhodně znějící svědectví protokolu, který byl sepsán 29. srpna 1929 na městském úřadě v Pelhřimově. Nejstarší dcera Anny Povolné, rozené Štefánkové, Antonie Filsaková (nar. 16.1. 1876, zemř. 19.12. 1954), v protokolu uvedla: "Moje matka Anna Štefánková, rozená v Německém Brodě, provdaná pak za mého otce Hynka Povolného, velmi často přede mnou i mými sourozenci prohlašovala, že označenou kytaru dostala od Zdenky, dcery Karla Havlíčka Borovského. Matka byla přítelkyní Zdenky Havlíčkové, s kterou jak říkala, mluvívala, chodívala a se navštěvovala. Bydlely blízko sebe. Kytaru od ní obdržela ještě za svobodna a když se pak provdala a přestěhovala do Pelhřimova, přivezla ji už s sebou. Vždycky ji mívala ve velké úctě a obyčejně v neděli na ni hrávala a přitom Zdenky Havlíčkové vzpomínala.(...)" Tento protokol sepsaný za přítomnosti pelhřimovského starosty Hrubanta z podnětu tehdejšího dočasného držitele kytary děkana Fr.B. Vaňka, byl považován od 2. světové války za ztracený. Až roku 1974 ho spolu s dalšími dokumenty objevil v pelhřimovském muzeu tamější pracovník Luboš Göbl a publikoval v místních novinách.⁴⁷⁾ Autentičnost protokolu nebylo možno nověji ověřit, neboť po reorganizaci pelhřimovského muzea v následujících letech již bylo nad lidské síly dokument nalézt.⁴⁸⁾ Zejména by bylo dobré vědět, zda se v necitovaném titulku protokolu mluví o kytarě Karla Havlíčka Borovského, či o kytarě od Zdenky Havlíčkové. V každém případě se však ve většině dochovaných mladších dokumentů, vyprávění a článků hovoří o kytarě Havlíčkově jako o skutečnosti, o které nikdo v rodině nepochyboval.

Budeme-li věřit citované výpovědi Antonie Filsakové z roku 1929 i mladším svědectvím jejích sourozenců (a není tu důvod, proč bychom jim nevěřili), lze považovat za téměř stoprocentní fakt, že zmiňovaná kytara byla skutečně darem od

Zdenky Havlíčkové, čili pocházela z jejího majetku. Vnucuje se přirozeně otázka, proč by to musela být nutně kytara po jejím otci? Proč by ji nemohla získat za svého života sama? Prověřoval jsem i tuto možnost a sledoval všechny dostupné zmínky o Zdence a jejím vztahu k hudbě. Zdenka hrála na klavír, a to poměrně dobře, neboť si mohla například dovolit hrát roku 1871 v Brodě na čtyři ruce s virtuózem Čapkem. Klavírní hře se věnovala zejména u babičky v Brodě, kde měla od listopadu roku 1870 piano, koupené dr. Fr. Braunerem. V její "oučetní knize" z let 1867-1872⁴⁹⁾ je od 12.7. 1868 několik výdajů za klavírní literaturu a za vyučování hře na klavír. Nikde žádná zmínka však nesvědčí o tom, že by Zdenka hrála na kytaru. Při pečlivých záznamech o vydáních by se jistě musely objevit alespoň účty za struny. Zdá se tedy, že Zdenka kytaru, kterou darovala Anně Štefánkové, sama nepoužívala, a že tedy neměla ani důvod si ji pro sebe kupovat. Hypotéza, že šlo skutečně o kytaru po jejím otci, uchovanou v domě její babičky, není tedy tak docela nepravděpodobná. Jaký byl skutečný důvod k darování kytary, dnes již asi nezjistíme. Mohla to být skutečně i odplata za pomoc, kterou mohla popřípadě její babička či teta, s kterými žila v jednom domě, od Štefánkových dostat. Známe obdobnou epizodu ze Zdenčina pobytu v Brodě, kdy Zdenka v době, kdy se jí vedlo zle a potřebovala peníze, nabídl své náušnice přítelkyni Terezii Schustlerové. Ta je pro ní prodala u brodského zlatníka za 16 zl.⁵⁰⁾

Shrneme-li tedy výsledky předchozích úvah, můžeme konstatovat, že se nepodařilo nalézt žádný jednoznačný argument, který by vyvracel tradované spojení zmiňované kytary s Karlem Havlíčkem Borovským. Na druhém straně neexistuje ani žádný přímý doklad toho, že kytaru Havlíček opravdu užíval. Nicméně přesto lze přijmout hypotézu, poměrně pravděpodobnou, že právě uvedená kytara ze sbírek Národního muzea je onou kytarou, kterou si Havlíček koupil počátkem dubna 1845 u pražského obchodníka Ferdinanda Schüllera. Hrál na ni jen krátkou dobu, neboť se brzy začal plně věnovat publicistice a veřejnému životu. Kytara pak pravděpodobně zůstala v Brodě u Havlíčkovy matky, takže unikla dražbě. Zdenka ji pak darovala někdy kolem roku 1871 své přítelkyni Anně Štefánkové.

Další osudy této kytary známe poměrně detailně a vydaly by na další článek. Shrňme je, že Anna Štefánková si kytaru po svatbě odvezla s sebou do Pelhřimova, kde 2.2. 1914 zemřela. Kytara připadla její nejmladší dceři Blaženě (29.1. 1892 - 21.11. 1987), provdané Plášilové. Už od roku 1911 projevoval o kytaru velký zájem pelhřimovský děkan František B. Vaněk, spisovatel a vášnivý sběratel starožitností. Roku 1918, v době, kdy dlela Blažena Povolná dlouhodobě ve Vídni, dosáhl toho, že mu kytaru Blaženina sestra Žofie zanesla na děkanství. Když se Blažena vrátila v říjnu 1919 z Vídně domů, zdráhal se děkan Vaněk kytaru vrátit. Nastal dlouholetý spor. Blažena musela získat potvrzení od všech svých sourozenců, že je kytara jejím majetkem. Přesto jí děkan kytaru nevrátil a 29.8. 1929 si dal na městském úřadě v Pelhřimově vyhotovit svrchu zmíněný protokol o původu kytary, sepsaný s Blaženinou sestrou. Dva dny poté, 31.8. 1929, uzavřel s Blaženou Plášilovou dohodu, v níž se sám zříká svých nároků na kytaru, ale současně si ji se souhlasem majitelky ponechává až do své smrti ve svých sbírkách na děkanství. Byla jeho nejvzácnějším exponátem a

stala se magnetem pro četné vzácné návštěvy. Za války byl děkan Vaněk odvezen do koncentračního tábora v Dachau, kde 1.4. 1943 zemřel. Když 29.4. 1943 Němci odváželi z děkanství jeho konfiskované sbírky, podařilo se Blaženě Plášilové odvážným jednáním kytaru v poslední chvíli zachránit. Musela ovšem nechat v rukou gestapa potvrzení z roku 1929 o tom, že je kytara jejím majetkem. Když si kytaru na děkanství vyzvedávala, zjistila, že původní stuhy jsou přivázány k druhé, úplně cizí kytarě. Bylo to zřejmě Vaňkovo promyšlené opatření proti případným zlodějům. Protože Blažena Plášilová kytaru naštěstí dobře znala (uměla na ni hrát a po dohodě s děkanem si ji občas půjčovala domů), vybrala si tu pravou a stuhy na ni z druhé kytary vrátila. Předchozí pestré osudy vzbudily o kytaru nebývalý zájem, takže se časem stala vzácnou a uznávanou relikvií.⁵¹⁾ Po smrti Blaženy Plášilové v roce 1987 zdědil kytaru její syn RNDr. Jiří Plášil, který ji po zralém uvážení nabídl Národnímu muzeu v Praze. Tato kytara, o níž můžeme téměř s jistotou prohlásit, že patřila Zdence Havlíčkové a velmi pravděpodobně i jejímu otci Karlu Havlíčkovi Bórovskému, je od roku 1990 vystavena spolu s dalšími havlíčkovskými památkami ve stálé expozici "Společnost v Čechách 19. století", kterou Národní muzeum vybudovalo v zámku ve Vrchotových Janovicích.

Poznámky:

- 1) Jsem vděčen za možnost využít výsledků jejich pilného heuristického úsilí, jež tvoří dnes součást přírůstkového spisu čís. 21/88
- 2) Václav Zelený, ze života Karla Havlíčka, Osvěta, roč.2, díl I., 1872,s.334
- 3) Ladislav Quis, Korespondence Karla Havlíčka, Praha 1903,s.108.
- 4) Četné doklady Havlíčkovi sběratelské činnosti přinesl katalog výstavy Karel Havlíček Borovský, 1856 - 1956, Národní muzeum v Praze, červen - říjen 1956, Praha 1956,s.12 ad.
- 5) Pozůstalost Karla Havlíčka v literárním archivu Muzea české literatury (původně památníku národního písemnictví) v Praze, kartón 38. Zde jsou též další skrovné doklady Havlíčkova zájmu o hudbu, např. 4 listy se záznamy akordů asi z let 1842-43, náskres klaviatury asi z let 1843-44 či list s náčrtem psalteris (žaltáře). Viz Růžena Hamanová, Karel Havlíček (1821 - 1856), literární pozůstalost, Praha (LA PNP) 1987.
- 6) Jiří Morava, C.k. disident Karel Havlíček, Praha 1991, s. 16 a 18.
- 7) Op. cit.
- 8) Katalog výstavy KHB z r. 1956 (viz pozn. 4) s. 12.

- 9) Ladislav Quis,op.cit.,s734 ad.
- 10) Miloslav Novotný, Havlíčkovy synovské listy ze studií, Praha 1941
- 11) V Muzeu české hudby Národního musea v Praze jsou jím signované dvě trumpety.
- 12) Emanuel Meliš, Průvodce hudební a divadelní, Praha 1868, uvádí v přehledu na s.64 : "Schüller, Ferdinand, obchodník v strunách a hudebních nástrojích, Václav.nám.841-II.," což je nepochybně Schüllerovo bydliště, na dolním konci Václavského náměstí. V reklamě připojené ke knize za s.123, je i adresa obchodu, na nároží dnešního Jungmanova náměstí a Jungmanovy ulice: "Ferd.Schüller, v Praze na Františkánském plácku (náměstí P.M.Sněžné) na rohu Široké ulice 752-II v prvním patře, doporučuje (...) svůj nejstarší sklad, půjčovnu a závod v pianech, strunách a hudebních nástrojích (...), tuzemské i italské střevové i předené struny k houslím, kytarě atd.(...), housle a kytary všech druhů(...). Za upozornění děkuji PhDr. Bohuslavu Čížkovi z MČH NM. Časté nákupy strun "od Šilera" pro otcův obchod jsou zaznamenány též v rukopise "Aučty s domovem w roce 1842. Karla Hawljčka" v Havlíčkově pozůstalosti a v LA MČH (PNP),kart.41.
- 13) Viz pozn. 5.
- 14) Píše o tom Jos. Šrámkovi 7.11. 1844. Viz Karel Nový, Marná láska - korespondence Karla Havlíčka s Fany Weidenhofferovou, Praha 1947,s.7.
- 15) Karel Nový,op.cit.,s.19, dopis z 10.4. 1845.
- 16) Op.cit.,s.14.
- 17) LA MČL (PNP), pozůstalost Karla Havlíčka,kart.42.
- 18) Karel Nový,op.cit.,s.13.
- 19) Op.cit.,s.79.
- 20) Op.cit.,s.79 a 87.
- 21) Op.cit.s.21)
- 22) Op.cit.,s.25 a 34.
- 23) Op.cit.,s.44.
- 24) Patrně poprvé se tato fantazie objevuje v článku označeném šifrou "li-", Kytara

Karla Havlíčka Borovského, Večerník Práva lidu, XV.(XXXV.), čís. 129 z 8.6.1926, s.5 ("Ozbrojen touto kytarou, docházel Havlíček do Obořiště-Proseče, kde na lavičce pod dubem, několik set let starým, vyzpíval své Julii všechny své zamilované písničky /.../"). Z této vymyšlené představy se častým opakováním (M.Majerová, F.B. Vaněk, J. Zhorad.) stal téměř fakt. Ladislav Stehlík (Země zamyšlená, II. díl, Praha 1975, s.252), který měl zřejmě přístup k autentickým pramenům, líčí, jak Havlíček sedával v podvečer pod dubem v parku dlouho do tmy, ale o případné hře na kytaru se nezmiňuje.

25) Katalog výstavy KHB z. r.1956 (viz pozn,4), s.56.

26) V.V. Zelený, Karla Havlíčka Rodinné listy brixenské, Kutná Hora 1888. O žádné kytarě se nemluví, ani v dopise bratru Františkovi ze 4.10. 1854, kde jinak Havlíček velmi podrobně popisuje svůj byt a jeho vybavení.

27) LA MČL (PNP), pozůstalost Karla Havlíčka, kart.3.

28) Osudy předmětů z pozůstalosti Havlíčkovi i Zdenčiny se pečlivě zabýval Cyril Merhout v článku Památky po Havlíčkově rodině, Národní listy, roč.54, čís.48, z 18.2. 1914, s.2-3, a v knize Zdenka Havlíčková - "Dcery národa" trnitá cesta životem, Praha 1914, s.26 ad.

29) Památky po Havlíčkově rodině, Národní listy, roč. 54, čís.51, z 22.2. 1914, s.3.

30) Byly vystaveny jako památky na Zdenku Havlíčkovou r. 1953 v Něm. Brodě. Viz katalog Karel Havlíček Borovský. Výstava památek a dokumentů pořádaná v rámci oslav 200 letého trvání gymnasia v Něm.Brodě, 29.červen - 15.srpen 1935, Něm.Brod 1935, čís.kat.949 a 958. Pod čís.kat.993 je uveden i "nábytek a porcelán z rodiny K.H.B.", zde však nelze vyloučit, že šlo o majetek nabytý již Zdenkou.

31) Za sdělení děkuji Z. Zborovské z Okresního vlastivědného muzea v Havlíčkově Brodě.

32) Dopis Blaženy Plášilové, citovaný 14.6. 1988 dr. Jiřím Plášílem v dokumentaci přírůstkového spisu čís.21/88 v oddělení starších českých dějin Národního muzea v Praze.

33) Stuhy se nedochovaly. Nebyly na kytarě už. r. 1946, jak dokládá fotografie doprovázená titulkem Rodinné památky Havlíčkových, Národní osvobození, roč. XVII., čís.171, z 28.7. 1946, s.6.

34) Jaroslav Seifert, Kolíček z Havlíčkovy kytary, Národní práce, roč. 3, čís.18 z 19.1. 1941, s.5.

35) Oddělení starších českých dějin ji koupilo 23.6. 1988 od RNDr. Jiřího Plášíla z

Libochovic. Kytara označená čís.inv.H2-186 810/a-d, je 93 cm dlouhá, 29,8 cm široká. Ozvučná skříň je silná 8,4 cm. Na krku jsou upevněny dvě hedvábné stuhy s tkanými vzory. Šedo-okrová stuha s žakárovým tkaným vzorem z kombinace hedvábí a bavlny, s motivy dvou typů květů růže, je široká 4 cm a dlouhá 75 cm, užší stuha, čajově žlutá, s motivem zubatě běžícího pásu uprostřed, je široká 2,7 cm. Je rozstřížena na dva kusy dlouhé 39,2 a 37,1 cm. Kytaru restauroval r. 1989 Zbyněk Dittrich, stuhy v téže roce Darea Došková, restaurátoři oddělení.

36) Vyplývá z posudku p.M. Puklického z MČH. Z těchto důvodů nebyla kytara muzeem zakupována pro sbírky MČH, kam by jako hudební nástroj patřila, ale pro sbírky OSČD jako osobní památka historického významu.

37) W.Leo v.Lütgendorff, Die Geigen und Lautenmacher vom Mittelalter bis zur Gegenwart, Frankfurt am Main, II.díl, 1922, s.338.

38) Muzeum české hudby NM v Praze, sign.597 E.

39) Státní oblastní archiv v Litoměřicích, pobočka Žitenice, Matrica derer Städter H.Bürgern königl.Creysstadt Leimeritz, vedená od r. 1755, resp.1770.

40) Schematismus für das Königreichen Böhmeim, Prag 1837 a 1838.

41) W.Leo v.Lütgendorff, op.cit.

42) Tamtéž.

43) Pro doplnění uvádím ještě další variantu Mitteisových vinět. Velká kytara v MČH NM v Praze má tištěný štítek s textem "Anton Mitteis (in Leitmeritz) No.139." Neznáme bohužel datum, ale z uvedených souvislostí se spíše zdá, že jde o ranou práci.

44) Podle konzultace s pražským houslařem Karlem Vávrou zhotoví houslař asi 12 houslí ročně, kytar o něco více. Mitteis by počtu 667 kusů mohl případně dosáhnout, ale až koncem života. Pokud by ovšem označoval číslu opusů i opravy, což se prý také někdy dělá, bylo by to dříve.

45) Dům by musel být někde na předměstí Litoměřic, neboť v historickém centru jsou čísla jen asi do 480. Za konzultací děkuji PhDr. Evě Šamánkové, autorce knihy Litoměřice, Praha 1982. V soupise Umělecké památky Čech, 2.díl, Praha 1978, je uvedena i budova čp.784 z r. 1858 na předměstí, takže je to možné.

46) Zpěvník, zakoupený rovněž od dr. Plášíla pro odd. starších českých dějin NM v Praze (inv.čís.H2-186 881), má několik prvních písní psaných cizí rukou (nikoli ovšem rukou Zdeňky Havlíčkové, jak tvrdila tradice). Když ho Anna Štefánková

získala, nadepsala ho "Sammlung verschiedener deutschen Lieder für eine Singstimme mit Begleitung der Gitarre, geschrieben von einem Unbekanten A: St." (monogram Anny Štefánkové datuje zpěvník před její svatbu s Ignácem čili Hynkem Povolným).

47) -LG-, Která je ta pravá ?, Nástup (Pelhřimov), 28.3. 1974.

48) Pokusil se o to bez výsledku RNDr. Jiří Plášil v roce 1979.

49) LA MČL (PNP), pozůstalost Karla Havlíčka, kart. 19.

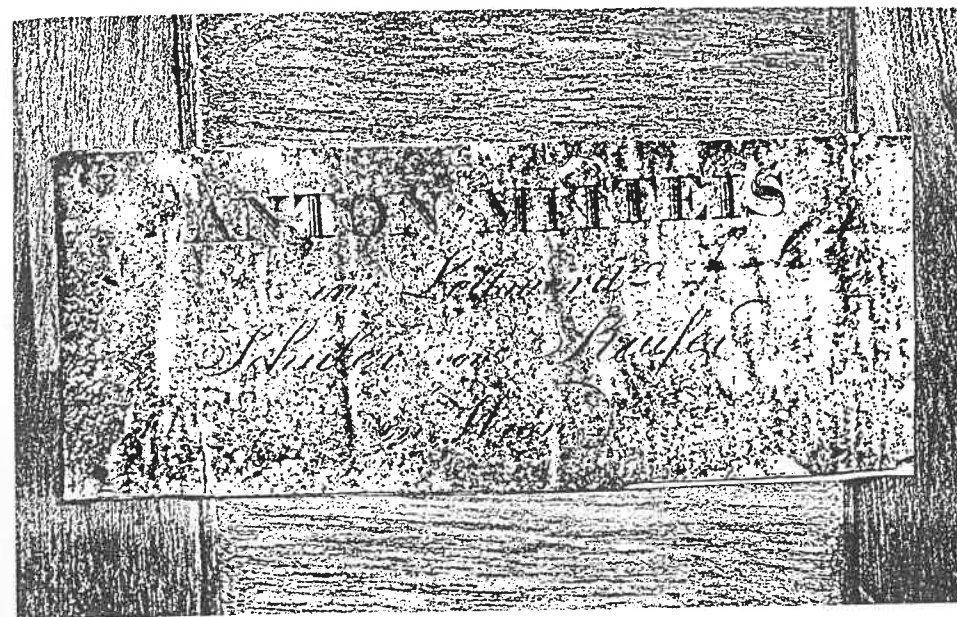
50) Cyril Merhout, Zdenka Havlíčková - "Dcery národa" trnitá cesta životem, Praha 1914, s. 91.

51) Z četných publikovaných statí uvádíme alespoň chronologický výběr: -li-, Kytara Karla Havlíčka Borovského, Večerník Práva lidu, XV.(XXXV.), čís. 129, z 8.6. 1926, s. 5; (Čeněk Chyský), O pelhřimovském děkanství, Vlastivědný sborník českého jihovýchodu, IX., čís. 3. listopad 1930, s. 42 ad.; Marie Majerová, Z pelhřimovského musea - Havlíčkova kytara, České slovo, 30.7. 1939; fp, Havlíčkova kytara v našem knihkupectví, Nedělní lidové listy (List Národního souručenství), XVIII. (20.), čís. 219, z 24.9. 1939, s. 2; František B. Vaněk, Vlaštovky se vrací, Praha 1946, kapitola Havlíčkova kytara na s. 127 ad.; K.M., Kde je Havlíčkova kytara ?, Svobodné Československo, II.(III.), čís. 177, ze 4.8. 1946, s. 3; Jiří Zhor, Kněz s havlíčkovskou kytarou, Svobodné slovo Tábořska, mezi 26. - 28.2. 1947, s. 5; -r-, Havlíčkova kytara, Svobodné slovo Vysočiny, 4.10.1947; H.(ynek) Povolný, Havlíčkova kytara, Hlas Vysočiny, II., čís. 52, z 25.12.1947, s. 1-2; Marie Majerová, Člověk, Čech, kněz, Lidová demokracie, 21.3. 1965, s. 1; Bohumír Petr, Havlíčkova kytara, Hudební nástroje, 1973, s. 8-9; -LG- (Luboš Göbl), Která je ta pravá ?, Nástup (Pelhřimov), 28.3.1974; Ladislav Stehlík, Země zamyšlená, II díl, Praha 1975 (5.vydání), s. 236; Blažena Plášilová, roz. Povolná, Kytara K.H. Borovského, Nástup (Pelhřimov), roč. 32, čís. 3, z 21.1.1982; -LP-, Na krásné samotě, Hlas Vysočiny, 11.9. 1991.

Vydání všechno	
Vakovi za dceru věcí z hospody	1-49
Dobryj	2-
2a umy vado a hrne bílé konfary	2-
Za olej pohnu pláskni	39
Za mistic duben bydného	12-30
Za kytaru jsem dal u schůltera	9-
Za klobouk u kněze	10-
Za klobouk a klobouk s raměm	7-30
Klobouk: klobouk po b. z. paly se sgr	12
Dvě samitky se sgr. od přinesení	12
talitky pod ne 15	2-8
Za dřevěné dveře a keram. 2.4.1947	22
Za pečet	45
Za klací pohlíky a papír	1-50
Za slo na kromontova	15
Za vacebu knihy pro d.	10-
Za barový papír a psaní 14 archi	1-10
Borůvka od knihy do kromontova	32

Havlíčkovy účty z dubna 1845 se záznamem o koupi kytary, LA MČL (PNP) v Praze.

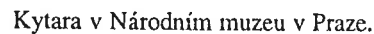
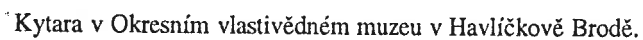
Za kánon na polířv 50
 za bílý líbeč der nán 7-24
 Tacek zelený 7-15
 Tlaček na vodu 1-50
 Kladivce - 42
 Za květy na rok 1895 1/2 bla 5-
 za pílčel, rovn 1895 5-45
 16 volků z gr. st. kladivce v prodn 4-
 4 knihy mamer. papír. a zagi 4-24

Štítek Antona Mitteise v kytáře z Národního muzea v Praze.

Anna Štefánková (1849 - 1914),
přítelkyně Zdenky Havlíčkové.

[illegible]

Havlíčkovy zápisy patrně z doby, kdy se učil hrát na kytaru, LA MČL (PNP) v Praze.

OBSAH:

<i>Zdeněk MAHLER</i>	ESEJ O HAVLÍČKOVÍ	str.1 - 14
<i>Jiří G. MORAVA</i>	C.K. DISIDENT V PODNÁJMU	str.15 - 17
<i>Jiří G. MORAVA</i>	KAZBUNDŮV HAVLÍČEK	str.18 - 25
<i>Dalibor TUREČEK</i>	HAVLÍČKOVYŽURNALISTICKÉ PODNIKY A ROZVOJ ČESKÉHO FEJETONU	str.26 - 37
<i>Lubomír SRŠEŇ</i>	HAVLÍČEK A KYTARA	str.38 - 50

LIDOVÉ NOVINY

Každé pondělí sportovní příloha „FINALE“

Každou středu ekonomická příloha „FINANČNÍ NOVINY“

Každý čtvrtek kulturní příloha „NÁRODNÍ 9“

Každou sobotu „NEDĚLNÍ LIDOVÉ NOVINY“ a „TV + R“

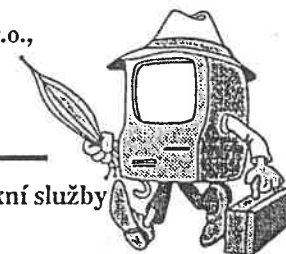
Každý den komentáře předních českých a slovenských publicistů

LIDOVÉ NOVINY noviny se stoletou tradicí

Lidové noviny si můžete předplatit na adrese:
LIDOVÉ NOVINY
PS 845
111 21 Praha 1

Petr PALACKÝ
Kulturní dům "OSTROV" spol. s r.o.,
Na ostrově 28
580 01 Havlíčkův Brod
telefon: 0451/210 88
fax/zázn.: 0451/249 98

Firma P-PRINT pro vás zajišťuje komplexní služby
v oblasti publikační činnosti

grafické návrhy a zpracování letáků, prospektů, katalogů, pozvánek, vizitek,
blahopřání, inzerátů, diplomových prací, ročenek, script a ostatních
neperiodických tiskovin a brožur

kompletní zpracování a úpravu textů pro další publikační činnost:
zpracování grafických předloh scannerem jejich namnožení v různobarevném
provedení, svázání a laminování dokumentů až do formátu A4

zhotovení průvodní technické dokumentace a to i v různých jazykových
mutacích

dále nabízíme odborné konzultace z oboru výpočetní techniky se zvláštní
specializací na stolní vydavatelskou činnost, včetně zaškolení a praxe na
programovém vybavením určeném pro Desktop Publishing

Ve srovnání s polygrafickými podniky jsou naše ceny nesrovnatelně nižší !

Knihovní systém Clavius

425550002818

HAVLÍČKOBRODSKO - ZVLÁŠTNÍ VYDÁNÍ

u příležitosti znovuotevření Havlíčkova domu v Havlíčkově Brodě.

V tomto svazku jsou publikovány příspěvky:

PhDr. Zdeňka Mahlera, Mag.Dr. Jiřího G. Moravy, PhDr. Dalibora Turečka a PhDr.
Lubomíra Sršně.

Vydalo Okresní vlastivědné muzeum v Havlíčkově Brodě v roce 1992

Stránkové předlohy zhotovila firma P-PRINT Havlíčkův Brod

Odpovědný redaktor: Zina Zborovská

Technický redaktor: Jana Endrlová

Náklad: 200 kusů výtisků

Cena 25,- Kčs